

**De SustainaBul MBO en
duurzaamheid in het mbo**
Stand van zaken en vooruitblik

Colofon

Titel	De SustainaBul MBO en duurzaamheid in het mbo
Auteur	Ivette Bonestroo, Willem Kleinendorst en Daisy Termorshuizen
Datum	23-11-2023
Project	001363

Stichting CINOP realiseert oplossingen voor complexe vraagstukken in onderwijs en arbeidsmarkt. Oplossingen met impact. Wij zetten ons in voor een optimale deelname van iedereen aan de samenleving, vandaag en morgen. We professionaliseren en flexibiliseren leerprocessen, samen met onze partners in onderwijs, overheid en bedrijfsleven. We zijn gespecialiseerd in vraagstukken rondom flexibel onderwijs, professionalisering in het beroepsonderwijs en arbeidsmarktleren: een leven lang ontwikkelen. Ook internationaal zijn we actief: samen met onze partners dragen we bij aan mobiliteit, Europese leermogelijkheden en onderwijsprojecten voor capaciteitsontwikkeling in Europa, Afrika, Azië en Latijns Amerika.

CINOP B.V.
Postbus 1585
5200 BP 's-Hertogenbosch
Tel: 073-6800800
www.cinop.nl

© CINOP B.V. 2023

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, op welke andere wijze dan ook, zonder vooraf schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
2	Onderzoeksvragen en methoden	3
2.1	Onderzoeksvragen	3
2.2	Data-analyse.....	3
2.3	Interviews	6
2.4	Leeswijzer	6
3	Context: duurzame ontwikkeling in het mbo	8
3.1	Beleidscontext duurzame ontwikkeling	8
3.2	Duurzame ontwikkeling in het (middelbaar beroeps-) onderwijs	8
4	Wat voor activiteiten ondernemen mbo-instellingen op het gebied van duurzame ontwikkeling?	10
4.1	Resultaten data-analyse	10
4.2	Resultaten interviews	24
5	Wat hebben mbo-instellingen nodig om aan duurzame ontwikkeling te werken?	26
6	Hoe helpt de SustainaBul MBO bij het werken aan duurzame ontwikkeling?	29
7	Conclusie	31
7.1	Wat voor activiteiten ondernemen mbo-instellingen op het gebied van duurzame ontwikkeling?	31
7.2	Zijn er trends te identificeren in deze activiteiten?	32
7.3	Wat hebben mbo-instellingen nodig om aan duurzame ontwikkeling te werken?	33
7.4	Hoe helpt de SustainaBul MBO bij het werken aan duurzame ontwikkeling? .	33
7.5	Reflectie	33
8	Aanbevelingen	35
	Bijlage 1 – Vragen data-analyse	37
	Bijlage 2 – Correlatieanalyse	38
	Bijlage 3 – Interviewleidraad	39
	Bijlage 4 – Beleidsdocumenten duurzaamheid in het mbo	42

1 Inleiding

Het verankeren van duurzaamheid in het mbo is van cruciaal belang voor de voorbereiding van studenten op hun toekomst, het bevorderen van verantwoord burgerschap en bijdragen aan een gezondere planeet.

In het kader van het project SustainaBul MBO heeft de coöperatie Leren voor Morgen aan CINOP gevraagd om een onderzoeksrapport op te leveren met betrekking tot de stand van zaken van duurzaamheid in het mbo, waarbij ervaringen en data vanuit de SustainaBul MBO centraal staan.

De SustainaBul MBO is een initiatief georganiseerd door Leren voor Morgen, met als doel om onderwijsinstellingen te stimuleren en ondersteunen om verdere verduurzaming in het onderwijs te bewerkstelligen. De SustainaBul MBO bestaat uit zowel een netwerk, of community, als ook een benchmark. Binnen het netwerk staat kennisdeling en collegiale consultatie centraal, zo worden er bijvoorbeeld kennisbijeenkomsten georganiseerd en wordt er gebruik gemaakt van WhatsApp- en LinkedIn-groepen. Het netwerk bestaat momenteel uit 36 mbo-instellingen. Meer dan 75% van het totaal aantal mbo-studenten volgt onderwijs op instellingen die momenteel zijn aangesloten bij het SustainaBul MBO netwerk.¹

Sinds 2019 wordt er ook een benchmark uitgevoerd onder mbo-instellingen: een evaluatie die de deelnemende instellingen inzicht geeft in de terreinen en mate waarin duurzaamheid geïmplementeerd is op de instelling. Sinds 2019 is de evaluatie een jaarlijks traject waarbij de mbo-instellingen en Leren voor Morgen samen optrekken om de SustainaBul MBO als hulpmiddel verder te ontwikkelen. Tot op heden is de benchmark – bestaande uit een vragenlijst – door 26 mbo-instellingen ingevuld. De scholen die deelnamen aan de SustainaBul MBO benchmark tussen 2019 en 2023 representeren samen 42% van het totaal aantal mbo-studenten.²

De benchmark, of vragenlijst, bestaat uit vier thema's: onderwijs, praktijk, bedrijfsvoering en integrale benadering. Deze vier thema's zijn gebaseerd op de Whole School Approach (WSA) voor duurzame ontwikkeling.³ De WSA is een geïntegreerde aanpak waarin alle domeinen die het leren beïnvloeden bijdragen aan de vraag hoe de transitie naar een sociale en groene wereld gemaakt kan worden. De domeinen van de WSA zijn: omgeving; curriculum; pedagogiek en didactiek; gebouw en bedrijfsvoering; en, professionele ontwikkeling. De WSA is gekozen als basis voor de vragenlijst omdat het een internationaal erkende aanpak is die instellingen kan ondersteunen om betekenisvol bezig te zijn meerdere duurzaamheids-gerelateerde onderwijsactiviteiten.⁴

De antwoorden op de vragenlijst worden door instellingen bij elkaar beoordeeld. De puntentoekenning gebeurt dus ook door mbo-instellingen zelf: er wordt voor de benchmark gebruik gemaakt van coöperatieve ranking. Om het puntenaantal te bepalen

¹ Berekend op basis van een totaal aantal mbo-studenten in oktober 2022.

² Berekend op basis van een totaal aantal mbo-studenten in oktober 2022.

³ Whole School Approach: <https://lerenvoormorgen.org/whole-school-approach/>.

⁴ Wals, A. E. J., and R. G. Mathie. 2022. Whole school responses to climate urgency and related sustainability challenges. In Encyclopedia of Educational Innovation, eds. M. A. Peters and R. Heraud. Singapore: Springer.

vult de deelnemende instelling allereerst de vragenlijst in, licht hierbij de gegeven antwoorden toe en levert hier bewijslast bij aan. De beoordelende instelling kijkt naar de antwoorden, toelichtingen en bewijslast en baseert hier een puntenaantal op. De beoordeelde instelling krijgt vervolgens nog een kans om toelichtingen en bewijslasten te verduidelijken of uit te breiden, waarop de beoordelende instelling het definitieve aantal punten vaststelt.

Uiteindelijk leidt het puntenaantal tot een verdeling van de deelnemende instellingen in drie categorieën: de koplopers (hoogste punten), de versnellers (instellingen die de grootste stappen hebben gezet), en de nieuwkomers (instellingen die net begonnen zijn met SustainaBul MBO).

Dit rapport heeft als doel om inzichtelijk te maken hoe de mbo-instellingen die deelnemen aan de SustainaBul MBO werken aan duurzame ontwikkeling⁵, wat zij nodig hebben in het werken aan duurzame ontwikkeling en hoe de SustainaBul MBO hen hierbij helpt.

⁵ Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die tegemoetkomt aan de levensbehoeften van de huidige generatie, zonder die van de toekomstige generaties tekort te doen. Het gaat hierbij om economische, sociale en leefomgevingsbehoeften.

2 Onderzoeksvragen en methoden

2.1 Onderzoeksvragen

Om inzichtelijk te maken hoe de mbo-instellingen die deelnemen aan de SustainaBul MBO werken aan duurzame ontwikkeling hebben wij drie onderzoeksvragen opgesteld. Door deze vragen te beantwoorden lichten wij uit wat voor activiteiten er precies ondernomen worden door deelnemende instellingen. Ook zal blijken wat er nodig is om te werken aan duurzame ontwikkeling binnen een mbo-instelling en hoe de SustainaBul MBO daarbij kan helpen. De onderzoeksvragen zijn als volgt:

1. Wat voor activiteiten ondernemen mbo-instellingen op het gebied van duurzame ontwikkeling?
 - a. Zijn er trends te identificeren in deze activiteiten?
2. Wat hebben mbo-instellingen nodig om aan duurzame ontwikkeling te werken?
3. Hoe helpt de SustainaBul MBO mbo-instellingen bij het werken aan duurzame ontwikkeling?

Om deze vragen te beantwoorden is er een data-analyse uitgevoerd over de uitslagen van de benchmark van de SustainaBul MBO over 2022 en voorgaande jaren. Daarnaast zijn er interviews afgenomen met vertegenwoordigers van mbo-instellingen die deel hebben genomen aan de SustainaBul MBO (zowel benchmark als netwerk).

Tabel 1 - Overzicht methoden per onderzoeksvraag

Onderzoeksvraag	Data-analyse	Interviews
1	x	x
2		x
3		x

2.2 Data-analyse

De data-analyse had als doel om de eerste onderzoeksvraag te beantwoorden: welke activiteiten ondernemen mbo-instellingen op het gebied van duurzame ontwikkeling, en zijn er identificeerbare trends in deze activiteiten? In overeenstemming met *Leren voor Morgen* is deze onderzoeksvraag operationeel gemaakt aan de hand van de vragen in bijlage 1.

De data-analyse is uitgevoerd over de resultaten van de SustainaBul MBO in 2022 en voorgaande jaren, waarbij de onderzoekers beschikten over gegevens van 16 mbo-instellingen. Om trends en ontwikkelingen te identificeren, werd een deel van de analyse (de trendanalyse) uitgevoerd op de resultaten van de 14 mbo-instellingen die minimaal twee keer hebben deelgenomen aan de SustainaBul MBO-benchmark.

Tabel 2 geeft een overzicht van de 16 geanalyseerde mbo-instellingen, inclusief het laatste jaar van deelname aan de SustainaBul MBO. Ook wordt de omvang van de

instelling aangegeven op basis van het aantal studenten dat wordt opgeleid. Verder wordt per instelling aangegeven of het een regionaal opleidingscentrum (ROC) of een Beroepscollege is. Dit onderscheid is relevant omdat Beroepscolleges specifieke opleidingen verzorgen, terwijl ROC's een breed scala aan opleidingen aanbieden.

Het inzichtelijk hebben van deze gegevens maakt het mogelijk in de analyse te onderzoeken of verschillen in behaalde punten verklaard kunnen worden door de omvang van de instelling of door de inhoudelijke focus van de instelling. Bijvoorbeeld, wordt er meer aandacht besteed aan duurzaamheid bij agrarische en/of groene beroepscolleges?

Tabel 2 - Overzicht instellingen

Instellingen	Laatste jaar deelname	Grootte (aantal studenten)	Soort
A	2022	10.000-15.000	ROC
B	2022	10.000-15.000	ROC
C	2022	> 15.000	ROC
D	2022	<2000	ROC
E	2021	2000-5000	Beroepscollege
F	2022	> 15.000	ROC
G	2020	2000-5000 ⁶	ROC
H	2022	5000-10.000	Beroepscollege
I	2020	10.000-15.000 ⁷	ROC
J	2022	10.000-15.000	ROC
K	2022	<2000	Beroepscollege
L	2022	5000-10.000	ROC
M	2022	1000-2000 ⁸	Beroepscollege
N	2022	10.000-15.000	ROC
O	2022	5000-10.000	ROC
P	2021	2000-5000	Beroepscollege

2.2.1 Aanpak

Tijdens de data-analyse hebben we voor elk onderwerp van de SustainaBul MBO-vragenlijst gekeken naar drie aspecten: het behaalde aantal punten van de instellingen, de samenhang tussen verschillende onderwerpen van de vragenlijst, en de zichtbare trends over de jaren.

De onderwerpen van de vragenlijst zijn als volgt: visie en beleid op duurzaam onderwijs (hierna: visie op onderwijs), duurzaamheid integraal in het curriculum (hierna: duurzaamheid in het curriculum), (I)PBV/stage duurzaamheid (hierna: duurzaamheid in de stages), netwerkvorming en samenwerking, training en ondersteuning docenten en bedrijfsvoering.

⁶ Informatie aangevuld omdat de vraag over studentaantal nog niet in de vragenlijst op het moment van deelname: <https://www.roctop.nl/over-roc-top/nieuws/>

⁷ Informatie aangevuld omdat de vraag over studentaantal nog niet in de vragenlijst op het moment van deelname: <https://allecijfers.nl/mbo/curio>

⁸ Informatie aangevuld omdat de vraag over studentaantal nog niet in de vragenlijst op het moment van deelname: <https://allecijfers.nl/mbo/terra>

Als eerste hebben we per onderwerp gekeken naar de punten die instellingen hebben behaald (de stand van zaken). Om beter grip te krijgen op de behaalde punten per onderwerp, is er ook een kwalitatieve analyse uitgevoerd over de toelichtingen die de instellingen hebben gegeven bij het invullen van de vragenlijst.

Ten tweede hebben we met een Pearson-correlatieanalyse onderzocht of er samenhang bestaat tussen de behaalde punten op de verschillende onderwerpen. Met andere woorden, zorgt een hoge score voor een bepaald onderwerp ook voor een hoge score op een ander onderwerp?

Tot slot hebben we de trends geanalyseerd voor de 14 mbo-instellingen die herhaaldelijk hebben deelgenomen aan de benchmark. Dit deden we door de scores van deze instellingen tijdens hun eerste deelname te vergelijken met hun scores tijdens de laatste deelname. We keken hierbij naar stijgende of dalende trends. Ook hier is er een kwalitatieve analyse uitgevoerd over de toelichtingen die de instellingen hebben gegeven bij het invullen van de vragenlijst om zo, waar mogelijk, de trends te verklaren.

Uitdagingen data-analyse

Met betrekking tot de data-analyse is het van belang enkele uitdagingen met de aangeleverde data te noemen die van invloed zijn op de resultaten (zoals weergegeven in sectie 4.1). De uitdagingen beschreven in deze sectie leiden tot verlaagde betrouwbaarheid van de data-analyse.

Allereerst was de beschikbare data van de 14 mbo-instellingen die meerdere keren hebben deelgenomen in verschillende jaren niet één op één vergelijkbaar, vanwege wijzigingen in de inhoud van de vragenlijst en de puntentelling over de jaren.

Om trends over de jaren heen toch inzichtelijk te maken, is ervoor gekozen alleen de onderwerpen te analyseren die consistent in elke vragenlijst voorkwamen (van 2019 tot en met 2022). Echter ontbrak het onderwerp 'visie op onderwijs' in het jaar 2019. Gezien de relevantie van dit onderwerp is het onderwerp alsnog geanalyseerd door de antwoorden op een vergelijkbare vraag (met de vraag die voor dit onderwerp van 2020 tot en met 2022 werd gebruikt) uit de vragenlijst van dat jaar te gebruiken gedurende de data-analyse. Met andere woorden, de resultaten van 2019 zijn niet volledig vergelijkbaar met de gegevens van de jaren daarna.

Naast deze maatregelen om vergelijkbaarheid over de jaren heen mogelijk te maken, zijn de punten omgerekend naar percentages om rekening te houden met de jaarlijkse veranderingen in de puntentelling.

Het is ook relevant op te merken dat gelijke vragen (qua inhoud) over de jaren heen anders zijn verwoord, wat kan leiden tot een vraagstellingbias. Dit betekent dat respondenten door een andere formulering van de vraag de vraag mogelijk anders interpreteren en daardoor anders antwoorden dan in het voorgaande jaar.

Een laatste uitdaging is dat bij het (kwalitatief) analyseren van de data alleen de toelichtingen van instellingen op de vragen bekend zijn, niet de daadwerkelijke bewijslast

die ze hebben aangeleverd. Dit resulteert in een incompleet beeld met betrekking tot het verklaren van de trends.

2.3 Interviews

Om de resultaten van de data-analyse verder aan te vullen met betrekking tot onderzoeksvraag 1 en om antwoord te geven op onderzoeksvragen 2 en 3, zijn er ook negen instellingen die hebben deelgenomen aan de SustainaBul MBO geïnterviewd. Het doel hiervan was inzicht te verkrijgen in hun ervaringen met het instrument en perspectieven op de voortzetting ervan. De interviews vonden online plaats en hadden een duur van 30 minuten per interview.

De interviews zijn gebaseerd op een leidraad die in samenwerking met Leren voor Morgen is opgesteld, en deze is toegevoegd in bijlage 3. Deze leidraad was gestructureerd rond de drie onderzoeksvragen, waarbij enkele verdiepende vragen zijn toegevoegd. De interviews zijn opgenomen en getranscribeerd door de onderzoekers. Vervolgens zijn de antwoorden per onderzoeksvraag gecategoriseerd en geanalyseerd door de onderzoekers, gebruikmakend van kleurcodes.

Om inzicht te krijgen in het perspectief van de respondenten bij het beantwoorden van de interviewvragen, wordt hieronder een overzicht gegeven van de respondenten, hun instelling, en de functie die zij bekleeden.

Tabel 3 - Overzicht respondenten

Instelling	Aantal respondenten	Functie(s)
B	1	Duurzaamheidscoördinator
F	1	Beleidsadviseur facilitair en huisvesting
H	2	1) Programmamanager (specialiteit o.a. duurzaamheid) 2) Programmamanager duurzaamheid
L	1	Teamleider
J	1	Programmamanager duurzaamheid
K	1	Ontwikkelaar en docent (o.a. duurzaamheid)
O	1	Practor duurzaamheid
P	1	Duurzaamheidscoach
x ⁹	1	Adviseur duurzaamheid

2.4 Leeswijzer

Om de resultaten van dit onderzoek te begrijpen, is in eerste instantie de context rondom duurzame ontwikkeling in het onderwijs en de SustainaBul MBO in kaart gebracht. Deze informatie is te vinden in hoofdstuk 3 en helpt bij het plaatsen van de conclusies van dit onderzoek in een bredere context. In hoofdstukken 4, 5 en 6 worden de resultaten van

⁹ Geen data van deze instelling.

zowel de data-analyse als de interviews gepresenteerd aan de hand van de onderzoeksvragen. Hoofdstuk 7 bevat conclusies op basis van deze resultaten. Ten slotte worden in hoofdstuk 8 aanbevelingen gedaan.

3 Context: duurzame ontwikkeling in het mbo

In dit hoofdstuk wordt de internationale en nationale beleidscontext met betrekking tot duurzame ontwikkeling toegelicht. Eerst wordt duidelijk gemaakt hoe de internationale gemeenschap de uitdagingen rondom klimaatverandering aanpakt en hoe Nederland deze afspraken heeft omgezet in nationaal beleid. Vervolgens wordt ingezoomd op hoe deze afspraken zijn vertaald naar een benadering voor leren voor duurzame ontwikkeling op internationaal niveau, hoe ze zijn toegepast in het Nederlandse mbo, en hoe de SustainaBul MBO van Leren voor Morgen binnen deze context past.

3.1 Beleidscontext duurzame ontwikkeling

Op internationaal niveau zijn er diverse afspraken gemaakt om klimaatverandering tegen te gaan en de overgang naar een duurzame, circulaire economie te bevorderen. Het Klimaatakkoord van Parijs stelt wereldwijde doelstellingen vast, waaronder het beperken van de wereldwijde temperatuurstijging tot ruim onder de 2 graden Celsius. Nederland heeft deze doelen nationaal vastgelegd in de Klimaatwet¹⁰, met beleidsinstrumenten zoals een vijfjaarlijks Klimaatplan en een jaarlijkse Klimaatnota.

De Europese Unie lanceerde de "Europese Green Deal" met als doel de overgang naar een klimaatneutrale en circulaire economie in 2050 te versnellen. Nederland heeft dit overgenomen in het Nationaal Programma Circulaire Economie.¹¹ Daarnaast zijn de Verenigde Naties Sustainable Development Goals (SDG's) opgesteld, waarbij Nederland zich committeert aan deze doelen. De SDG's, die 17 doelen omvatten, streven naar het bevorderen van economische groei, sociale rechtvaardigheid en milieubescherming wereldwijd. De SDG's bieden een raamwerk voor samenwerking en actie op mondiaal, nationaal en lokaal niveau om de wereldwijde duurzaamheidsdoelen (zoals hierboven beschreven) te bereiken. De Rijksoverheid heeft een Nationaal Coördinator Duurzame Ontwikkelingsdoelen aangesteld om de SDG's te versterken in het nationale beleid.

Er is dus een duidelijk streven van de Nederlandse overheid om zich te houden aan internationale doelen omtrent duurzaamheid en circulaire economie. Hieronder bespreken we hoe dit wordt vertaald naar het (middelbaar beroeps-) onderwijs in Nederland.

3.2 Duurzame ontwikkeling in het (middelbaar beroeps-) onderwijs

De internationale doelstellingen rond duurzame ontwikkeling in het onderwijs zijn samengevat in het vierde doel van de Sustainable Development Goals (SDG's), namelijk SDG4: Kwaliteitsonderwijs. Het belangrijkste doel van SDG4 is om ervoor te zorgen dat iedereen toegang heeft tot kwalitatief goed onderwijs, dat inclusief, gelijkwaardig en levenslang is. Dit omvat het bevorderen van functionele geletterdheid, beroepsonderwijs, en de ontwikkeling van de vaardigheden die nodig zijn voor duurzaam leven.

¹⁰ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0042394/2023-07-22>.

¹¹ <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/beleidsnotas/2023/02/03/nationaal-programma-circulaire-economie-2023-2030/Nationaal+Programma+Circulaire+Economie+2023-2030.pdf>.

Education for Sustainable Development (ESD) is een internationale benadering van onderwijs – opgesteld door UNESCO - gericht op het bevorderen van duurzaamheid als een integraal onderdeel van het leerproces. Het omvat het ontwikkelen van de kennis, vaardigheden en attitudes die nodig zijn om de uitdagingen van duurzame ontwikkeling aan te gaan, zoals klimaatverandering, milieubescherming, sociaal welzijn en economische groei. ESD is nauw verbonden met SDG 4 (Kwaliteitsonderwijs), omdat het als doel heeft om kwalitatief goed onderwijs te bevorderen en ervoor te zorgen dat onderwijs een instrument is om duurzaamheid te bereiken.

In Nederland heeft ESD zich vertaald naar 'DuurzaamDoor', een nationaal actieplan voor duurzame ontwikkeling.¹² DuurzaamDoor focust op vijf thematische gebieden: biodiversiteit, voedselsysteem, circulaire economie, energie & klimaat, en water. Hier wordt aan gewerkt met behulp drie transversale gebieden: curriculum en de Whole School Approach, integrale besluitvorming en regionale duurzaamheidsnetwerken. Leren voor Morgen is de coöperatie die het voortouw neemt met betrekking tot het gebied 'curriculum en de Whole School Approach' van dit actieplan. Het doel van Leren voor Morgen is om duurzaamheid in het DNA van het onderwijs te verankeren. Eén van de instrumenten die Leren voor Morgen hiervoor in zet is de SustainaBul MBO.

Op nationaal beleidsniveau komt de thematiek duurzaamheid en circulaire economie in het (middelbaar beroeps-) onderwijs ook steeds vaker terug, bijvoorbeeld in het Nationaal Programma Circulaire Economie, de werkagenda mbo en de uitvoeringsagenda Klimaat & Energie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Hierover is informatie toegevoegd in bijlage 4.

¹² <https://www.duurzaamdoor.nl/education-sustainable-development-netherlands#:~:text='DuurzaamDoor'%20is%20an%20initiative%20of,Energy%20%26%20Climate%2C%20and%20Water.>

4 Wat voor activiteiten ondernemen mbo-instellingen op het gebied van duurzame ontwikkeling?

In dit hoofdstuk worden de resultaten over de eerste onderzoeksvraag gepresenteerd: wat voor activiteiten ondernemen mbo-instellingen op het gebied van duurzame ontwikkeling en zijn er identificeerbare trends in deze activiteiten? De resultaten van de data-analyse met betrekking tot deze onderzoeksvraag worden gepresenteerd in 4.1, de resultaten van de interviews met betrekking tot deze onderzoeksvraag worden gepresenteerd in 4.2.

4.1 Resultaten data-analyse

4.1.1 Stand van zaken SustainaBul MBO

Zoals beschreven in hoofdstuk 2, hebben we bij het analyseren van de data allereerst gekeken naar de stand van zaken: de meest recente resultaten van de SustainaBul MBO van de 16 mbo-instellingen waarvan de onderzoekers data hebben ontvangen. Dit zijn de resultaten over het jaar 2022.

In deze sectie kijken we eerst naar het totaal aantal behaalde punten per instelling. Vervolgens kijken we naar de behaalde punten van de instellingen per onderwerp (zie sectie 2.2.1 voor de onderwerpen). Bij elk onderwerp hebben we naast het puntenaantal ook gekeken naar de toelichtingen die de instellingen hebben gegeven bij het invullen van de vragen.

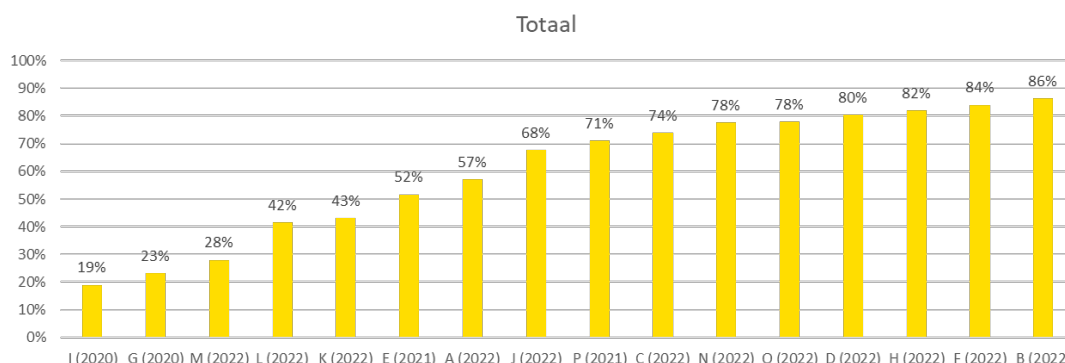
De behaalde puntenaantallen worden weergegeven aan de hand van figuren. Elk figuur laat het aantal behaalde punten in percentages zien per instelling, gesorteerd van minst behaalde punten naar meest behaalde punten (van links naar rechts).

Totaal

In figuur 1 is te zien hoe de instellingen in totaal hebben gescoord op de SustainaBul MBO. Gemiddeld behalen de instelling 62% van het totaal aantal haalbare punten. De instelling die het laagst heeft gescoord heeft 19% van de totaal mogelijke punten behaald en de instelling met het hoogst behaalde puntenaantal heeft 86% behaald.

Het valt op dat instellingen die in totaal de meeste punten behalen niet bij elk afzonderlijk onderwerp óók de meeste punten behalen. Instelling B behaald bijvoorbeeld in totaal het meest aantal punten, maar behaald niet de meeste punten op de onderwerpen 'duurzaamheid in de stages', 'netwerk en samenwerking', 'training en ondersteuning docenten'.

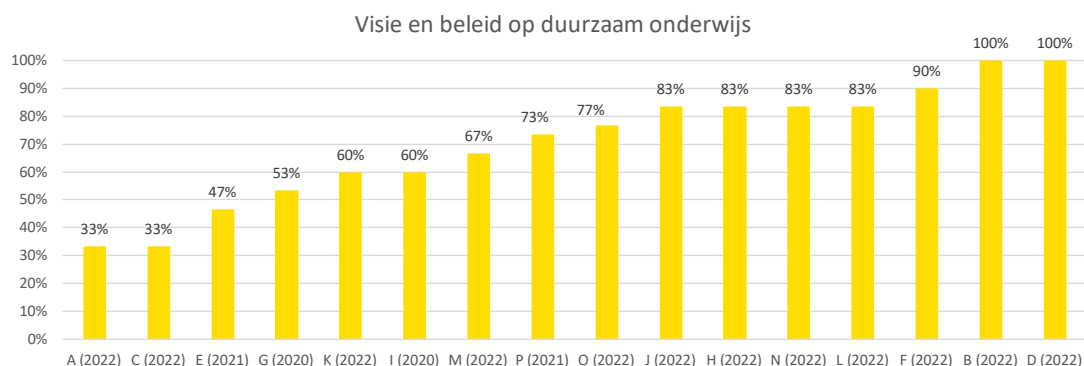
Figuur 1 - Stand van zaken: totaal

Visie op onderwijs

Figuur 2 toont de behaalde punten van de instellingen voor het onderwerp "visie op onderwijs", uitgedrukt als een percentage van het totaal aantal mogelijke punten. Gemiddeld behalen de instellingen 70% van de totale punten voor het onderwerp "visie op onderwijs". Er is een verschil van 67% tussen de instellingen met de hoogst behaalde punten (100%) en de laagst behaalde punten (33%).

Figuur 2 - Stand van zaken: visie op onderwijs

In de toelichtingen op de vragen zijn er verschillen te lezen tussen de instellingen die de hoogste punten behaalden en de instellingen die de laagste punten behaalden. Instellingen met de meest behaalde punten (vanaf 83%) hebben over het algemeen een duidelijke visie, missie en doelstellingen rondom duurzaamheid. Hierin nemen ze de Sustainable Development Goals (SDG's) van de Verenigde Naties mee. Ook is het opvallend dat instellingen met hogere punten vaak een practoraat rondom duurzaamheid hebben.

Instellingen met lagere punten (47% of minder) bevinden zich nog meer in de conceptfase met betrekking tot dit onderwerp. Deze instellingen hebben plannen voor duurzaamheid ontwikkeld, onder andere in hun beleid, maar zijn nog bezig met het daadwerkelijk realiseren van visies.

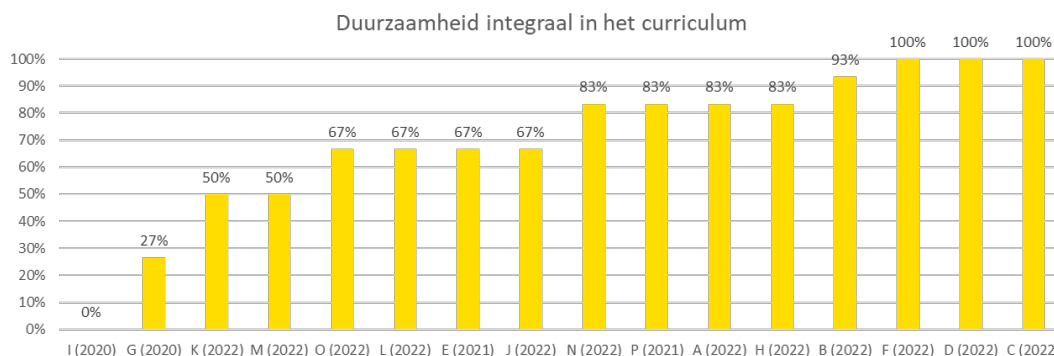
Er lijkt bij dit onderwerp geen duidelijk verband te zijn tussen de score van een instelling en de grootte of soort van de instelling, gebaseerd op het verschil tussen hoge en lage punten.

Over het algemeen laten de toelichtingen van instellingen op de vragen zien dat instellingen op dit onderwerp veelal *bottom-up* werken in het ontwikkelen van de visie. Instellingen benoemen dat zij werken met *change agents*, duurzaamheidscoaches, stuurgroepen, practoraten, vanuit teams, studenten en docenten. Bij een aantal instellingen worden visiedocumenten gemaakt door bovengenoemde partijen. Vervolgens worden deze akkoord bevonden door bijvoorbeeld het CVB, directeuren, of de bestuurssecretaris.

Duurzaamheid in het curriculum

Figuur 3 toont de behaalde punten per instelling voor het onderwerp "duurzaamheid in het curriculum", uitgedrukt als een percentage. Gemiddeld behalen de instellingen 70% van het totaal aantal mogelijke punten voor dit onderwerp. Er is een verschil van 100% tussen de instellingen met de hoogst behaalde punten (100%) en de laagst behaalde punten (0%).

Figuur 3 - Stand van zaken: duurzaamheid in het curriculum

In de toelichtingen die door de instellingen zijn gegeven, zijn er verschillen zichtbaar tussen instellingen met hoge en lage scores. Instellingen die de hoogste scores behalen (vanaf 83%) hebben ten minste 5 opleidingen waarin duurzaamheid is geïntegreerd, hoewel de exacte hoeveelheid onbekend is.

Uit de toelichtingen valt over het algemeen op dat de opleidingen waarin duurzaamheid is geïntegreerd niet beperkt zijn tot "groene opleidingen", maar ook voorkomen in andere opleidingen, zoals de bakkersopleiding of de opleiding tot pedagogisch medewerker.

Bijna alle instellingen met punten rond het gemiddelde (67%) of daarboven (tot 100%) geven in hun toelichtingen aan ook keuzedelen over duurzaamheid aan te bieden aan hun studenten. Daarnaast omschrijven deze instellingen dat duurzaamheid bij hen een thema is binnen burgerschap.

Over het algemeen zijn instellingen met minst behaalde punten (27% of minder) nog bezig met duurzaamheid meer in onderwijscurricula te implementeren. De instelling met

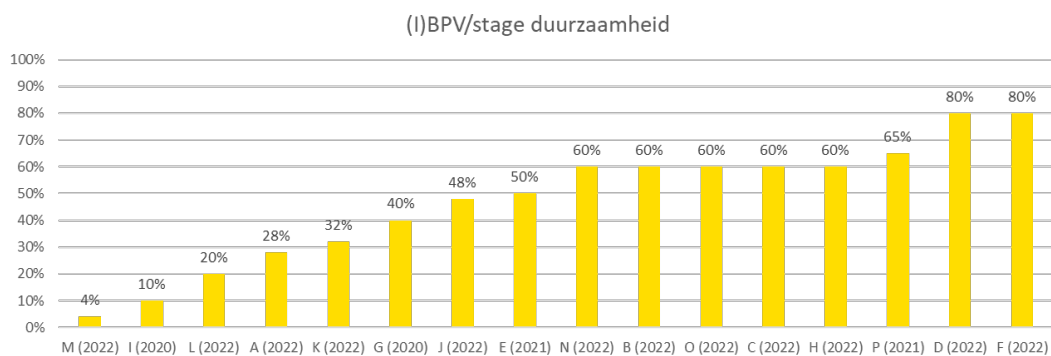
de laagste score geeft aan de SDG's te omarmen en te integreren in toekomstgericht onderwijs.

Er lijkt bij dit onderwerp geen duidelijk verband te zijn tussen de score van een instelling en de grootte of soort van de instelling, gebaseerd op het verschil tussen hoge en lage punten.

Duurzaamheid in de stages

Figuur 4 laat de behaalde punten van de instellingen zien op het onderwerp "duurzaamheid in de stages", uitgedrukt als percentages van het totaal aantal haalbare punten. Gemiddeld behalen de instellingen 47% van de totale punten voor duurzaamheid in de stages. Er is een opvallend verschil van 76% tussen de instellingen met de hoogst behaalde punten (80%) en de laagst behaalde punten (4%).

Figuur 4 - Stand van zaken: duurzaamheid in de stages

In de verstrekte toelichtingen zijn duidelijke verschillen waarneembaar tussen de instellingen die de hoogste en laagste punten hebben behaald. Over het algemeen geldt dat lagere punten samengaan met minder inzet voor duurzaamheid in de stages. De instellingen die de hoogste punten behalen (vanaf 60%) moedigen studenten actief aan om stages te vinden binnen het domein van duurzaamheid of betrekken duurzaamheidsopdrachten in de stages. In het kader van het vinden van duurzame stageplaatsen wordt bijvoorbeeld gebruikgemaakt van een lijst met duurzame en geschikte bedrijven, of wordt gekeken naar de kwaliteitsborging van stageplekken op het gebied van duurzaamheid.

Zo geeft instelling D aan dat zij het vak 'Duurzaamheid in het Beroep' hebben ontwikkeld waarbij examinering plaatsvindt met een opdracht op de stage. In deze opdracht doen studenten verbetervoorstellen en schrijven ze een business case rondom duurzaamheid voor hun stagebedrijf. Er zijn al meerdere stagebedrijven daadwerkelijk aan de slag zijn gegaan met de voorstellen van de studenten. Instelling F geeft aan een methode te hebben ontwikkeld in samenwerking met docenten, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties waarin studenten uitgedaagd worden het stagebedrijf en stakeholders te onderzoeken op het gebied van duurzaamheid door middel van diverse opdrachten.

De instellingen met de minst behaalde punten (40% of minder) hebben nog geen concrete duurzaamheidsopdrachten in de stages verwerkt. De instelling met de laagste score geeft aan een initiatief te hebben ontwikkeld voor bpv om komend schooljaar te

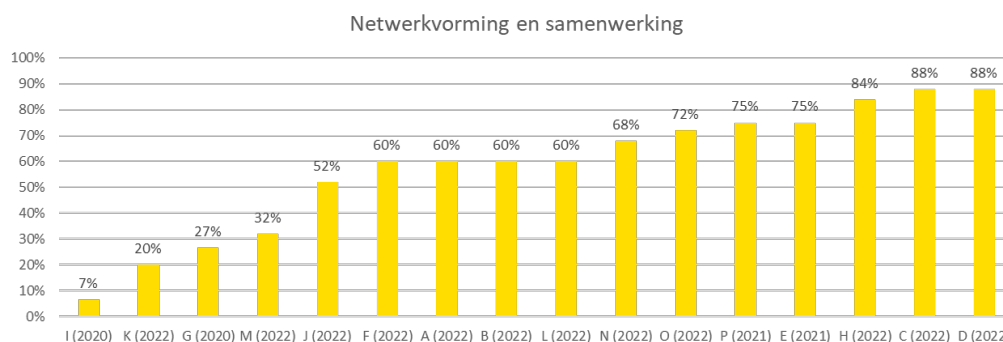
integreren in het curriculum. Andere instellingen die laag scoren op dit onderdeel geven aan dat duurzaamheid soms al terugkomt in de stages, maar dat dit vooral ad hoc gebeurt op basis van individuele initiatieven. Zo geeft een instelling het voorbeeld van een student die een klein onderzoek heeft uitgevoerd op zijn/haar stagebedrijf om te verkennen hoe duurzaam het bedrijf is.

Er lijkt bij dit onderwerp geen duidelijk verband te zijn tussen de score van een instelling en de grootte of soort van de instelling, gebaseerd op het verschil tussen hoge en lage punten.

Netwerkvorming en samenwerking

Figuur 5 illustreert de behaalde punten van de instellingen op het onderwerp netwerkvorming en samenwerking, uitgedrukt als percentages van het totaal aantal haalbare punten. Gemiddeld behalen de instellingen 58% van de totale punten voor netwerkvorming en samenwerking. Er is een verschil van 81% tussen de instellingen met de hoogst behaalde punten (88%) en de laagst behaalde punten (7%).

Figuur 5 - Stand van zaken: netwerkvorming en samenwerking

In de toelichtingen die de instellingen geven zijn er verschillen zichtbaar tussen de instellingen met de meest behaalde punten en de instellingen met de minst behaalde punten. Instellingen met de meest behaalde punten (vanaf 72%) geven in hun antwoorden het belang aan van samenwerking en netwerken. Er zijn binnen deze instellingen actieve samenwerkingen met bedrijfsleven, onderwijs, onderzoek en overheden. Docenten worden ook gestimuleerd om actief samen met bedrijfsleven het onderwijs vorm te geven.

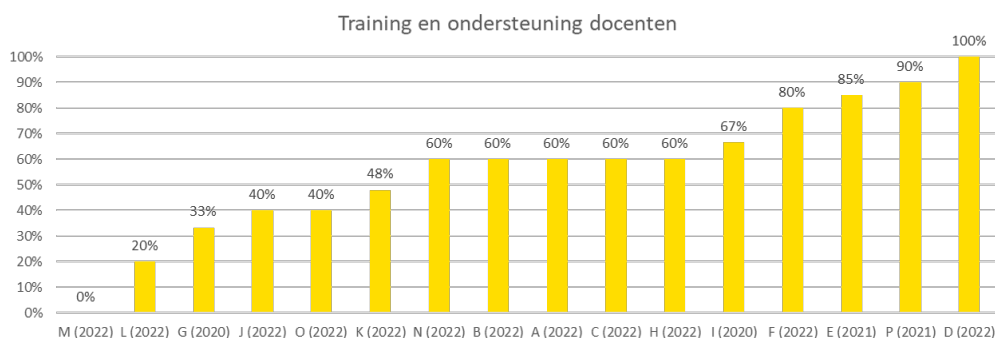
De instellingen met de minst behaalde punten (27% of minder) nemen vaak wel deel in netwerken rondom duurzaamheid als instelling, maar docenten worden niet verplicht om zelf te netwerken. Docenten creëren wel vaak hun eigen netwerk door op bezoek te gaan bij studenten op stage.

Er lijkt bij dit onderwerp geen duidelijk verband te zijn tussen de score van een instelling en de grootte of soort van de instelling, gebaseerd op het verschil tussen hoge en lage punten.

Training en ondersteuning docenten

Figuur 6 toont de behaalde punten van de instellingen op het onderwerp "training en ondersteuning van docenten", uitgedrukt als percentages van het totaal aantal haalbare punten. Gemiddeld behalen de instellingen 56% van de totale punten voor training en ondersteuning van docenten. Er is een verschil van 100% tussen de instellingen met de hoogst behaalde punten (100%) en de laagst behaalde punten (0%).

Figuur 6 - Stand van zaken: training en ondersteuning docenten

De instellingen met de meest behaalde punten (vanaf 80%) bieden gedurende het hele jaar een (meestal) vast aanbod van verschillende workshops, trainingen, online modules/lesmateriaal en studiedagen rondom duurzaamheid aan. Deze zijn ontwikkeld door eigen werkgroepen of in samenwerkingen met externe partijen.

Instellingen rondom het gemiddelde (48%-67%) hebben minder (vast) aanbod. Het aanbod is minder uitgebreid en in zijn totaliteit minder dan de instelling met de meest behaalde punten.

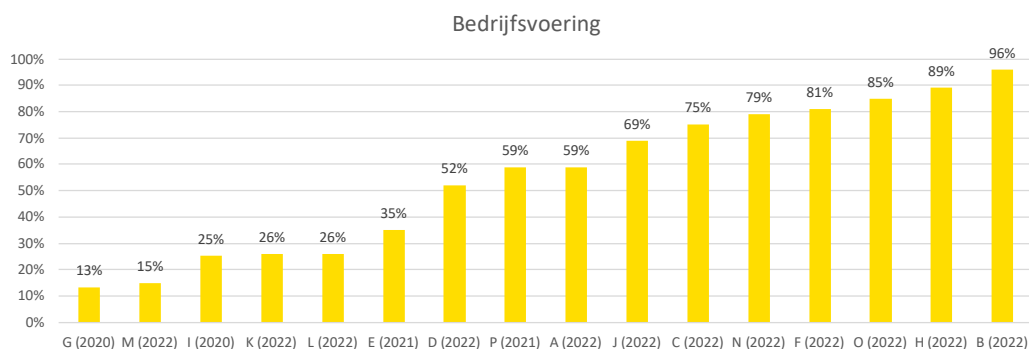
Instellingen met de laagst behaalde punten (40% of minder) hebben, voor zover gemeld, nog geen aanbod op het gebied van training en ondersteuning voor docenten. Ze geven echter aan bezig te zijn met het opzetten van dergelijke initiatieven.

Er lijkt bij dit onderwerp geen duidelijk verband te zijn tussen de score van een instelling en de grootte of soort van de instelling, gebaseerd op het verschil tussen hoge en lage punten.

Bedrijfsvoering

Figuur 7 illustreert de behaalde punten van de instellingen op het onderwerp bedrijfsvoering, uitgedrukt als percentages van het totaal aantal haalbare punten. Gemiddeld behalen de instellingen 55% van de totale punten voor bedrijfsvoering. Er is een verschil van 83% tussen de instellingen met de hoogst behaalde punten (96%) en de laagst behaalde punten (13%).

Figuur 7 - Stand van zaken: bedrijfsvoering

De instellingen met de meest behaalde punten hebben (vanaf 85%) een concrete bedrijfsvoering rondom duurzaamheid. Deze instellingen hebben beleid om hun instelling duurzaam te maken en te zorgen voor minder uitstoot voor bijna alle van de volgende onderwerpen: huisvesting, energieverbruik, waterverbruik, afval, mobiliteit, voedsel, biodiversiteit en inkoop.

Andere instellingen die veel punten hebben behaald (vanaf 70%) hebben ook al beleid liggen rondom deze onderwerpen, maar in mindere mate. Bij beleid en maatregelen van deze instellingen worden de volgende voorbeelden benoemd: verminderen van het water- en energieverbruik door zuinige boilers, lagere thermostaat en het gebruik van zonnepanelen, het scheiden van afval, het bijdragen aan circulaire economie door te recyclen of gerecyclede producten te kopen, stimuleren van fiets, ov en elektrische voertuigen, gezonde en duurzame kantine, en meer planten in en om de schoolgebouwen.

De scholen met de minst behaalde punten (26% of minder) hebben wel maatregelen rondom de onderwerpen zoals zonnepanelen en ledverlichting en het stimuleren van fietsen in plaats van de auto pakken maar het zijn meer losse maatregelen er is veel minder concreet beleid. Het wordt zichtbaar dat hoe meer punten behaald, hoe meer concreet en duidelijk beleid er ligt voor de onderwerpen.

Er lijkt bij dit onderwerp geen duidelijk verband te zijn tussen de score van een instelling en de grootte of soort van de instelling, gebaseerd op het verschil tussen hoge en lage punten.

4.1.2 Samenhang onderdelen SustainaBul MBO

Naast het in kaart brengen van de stand van zaken, is er gekeken of er samenhang is tussen hoge punten op onderwerpen, met andere woorden: als instellingen goed scoren op visie op onderwijs, scoren zij dan ook goed op de andere onderwerpen?

Uit de data blijkt dat er een significante samenhang is tussen bijna alle onderwerpen: visie op onderwijs, duurzaamheid in het curriculum en duurzaamheid in de stages, netwerkvorming en samenwerking, training en ondersteuning docenten, bedrijfsvoering. Met andere woorden, een stijging in score bij de het ene onderwerp leidt ook tot een stijging bij de andere onderwerpen in score. Bijvoorbeeld: wanneer een instelling goed scoort op visie op onderwijs, dan scoort de instelling ook goed op duurzaamheid in het curriculum.

Er is echter een opvallende uitzondering geïdentificeerd met betrekking tot de onderwerpen netwerkvorming en samenwerking, en training en ondersteuning van docenten, in relatie tot het onderwerp visie op onderwijs. Hier is geen significante samenhang waargenomen: er is geen bewijs dat een stijging in de score voor visie op onderwijs ook leidt tot een stijging in de scores voor netwerkvorming en samenwerking, of training en ondersteuning van docenten. Omgekeerd geldt hetzelfde: een toename in de scores voor netwerkvorming en samenwerking, of training en ondersteuning van docenten, resulteert niet in een stijging van de score van instellingen op visie op onderwijs.

Afgezien van de zwakkere samenhang tussen training en ondersteuning docenten en bedrijfsvoering, en de samenhang tussen visie op onderwijs en duurzaamheid in het curriculum, zijn de samenhangen sterk (zie bijlage 2).

4.1.3 Trends SustainaBul MBO

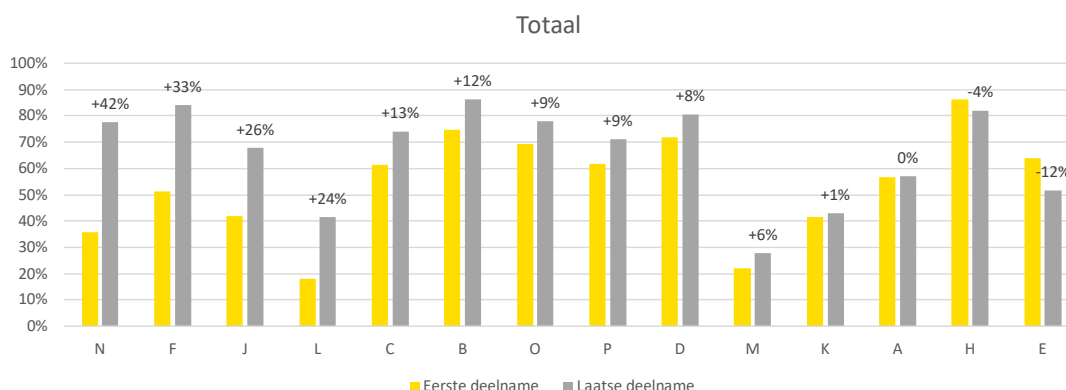
Als laatste stap van de data-analyse is er gekeken naar waarneembare trends in de behaalde punten en toelichtingen op vragen van de uitslagen van de SustainaBul MBO. Hierbij is er gekeken naar de uitslagen van de 14 mbo-instellingen die minstens twee keer hebben deelgenomen aan de SustainaBul MBO benchmark. In eerste instantie is gekeken naar eventuele veranderingen in totaalpunten, zoals stijgingen of dalingen. Vervolgens is per onderwerp geanalyseerd of er sprake is van stijgingen of dalingen in behaalde punten over de verschillende jaren. Bij opvallende bevindingen is, waar mogelijk, nader onderzocht wat de oorzaken zijn door de toelichtingen van de instellingen op de vragen te analyseren.

Voor zowel het totaal als per specifiek onderwerp zijn de trends weergegeven in figuren. Deze figuren tonen het percentage van het behaalde aantal punten in verhouding tot de maximaal haalbare punten per onderwerp of het totaal, zowel bij de eerste deelname als bij de laatste deelname per instelling. Daarnaast wordt per instelling aangegeven wat de toename of afname in punten is tussen de eerste en tweede deelname. In de figuren zijn de instellingen gesorteerd van de grootste stijging tot de grootste daling, van links naar rechts.

Totaal

Over het algemeen is er een stijging te zien in behaalde punten tussen de eerste deelname en de laatste deelname van bijna alle instellingen (zie figuur 8). De grootste stijging bedraagt 42%, terwijl de kleinste stijging slechts 1% is. In gevallen van kleinere stijging lijkt er sprake te zijn van stagnatie, waarbij de verandering minimaal is. Eén instelling behoudt hetzelfde puntenaantal, terwijl er voor de overige twee instellingen sprake is van een daling in punten. De grootste daling bedraagt -12%, terwijl de kleinste daling -4% is.

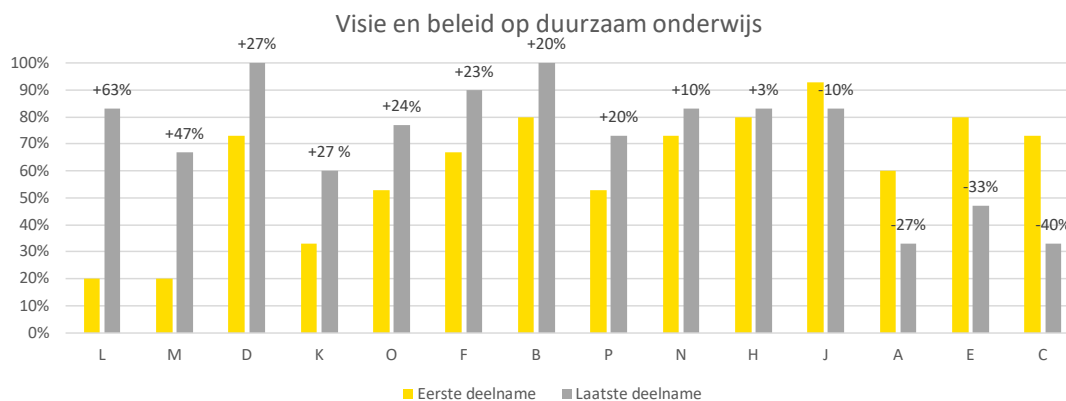
Figuur 8 - Trends: totaal

Visie op onderwijs

Figuur 9 geeft de behaalde punten bij de eerste en laatste deelname, evenals het verschil in punten tussen de laatste en eerste deelname, weer per instelling voor het onderwerp "visie op onderwijs". Zoals te zien is in de figuur, heeft de meerderheid van de deelnemende instellingen (tien instellingen) een stijging in de score tussen de eerste en laatste deelname doorgemaakt. De grootste stijging is 63%, terwijl de kleinste stijging 3% is, wat eerder duidt op stagnatie (minimale stijging). Voor vier instellingen heeft er echter een daling plaatsgevonden in het laatste jaar van deelname in vergelijking met het eerste jaar. De grootste daling bedraagt -40%, terwijl de kleinste daling 10% is.

Figuur 9 - Trends: visie op onderwijs

Voor de stijging of daling in punten is onderzocht of er een mogelijke verklaring te vinden is in de toelichtingen die de instellingen hebben gegeven. Bij de instellingen waar een stijging in punten waarneembaar is, blijkt uit de toelichtingen dat er visies of strategisch beleid rondom duurzaamheid is opgesteld; ambassadeurs zijn aangesteld; nieuwe practoraten zijn opgezet; en/of vaste overleggen rondom dit thema zijn ingevoerd.

Daarentegen is er bij de instellingen met een daling of stagnatie in punten geen duidelijke verklaring te vinden in de toelichtingen van deze instellingen. Veel van de plannen lijken ongewijzigd vergeleken met hun eerste deelname. Bij de instellingen waarvan de score is gestagneerd (minimale stijging) zijn er enkel kleine veranderingen op te merken in de

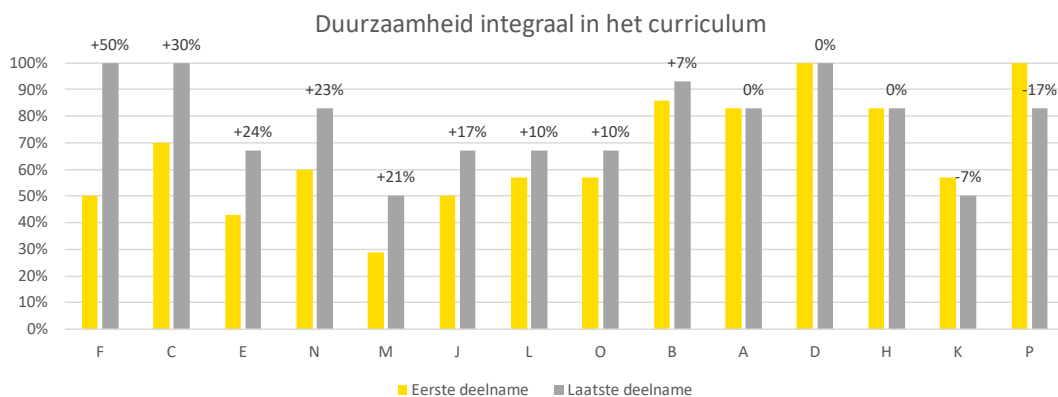
toelichtingen: zo is er bijvoorbeeld een conceptvisie of een speciaal team voor duurzaamheid opgesteld.

Voor zover zichtbaar zijn de activiteiten veelal *bottom-up* (zie ook 4.1.2) voor zowel de instellingen met stijging, stagnatie of daling in punten. Bij de instellingen die gestegen zijn in score zijn de activiteiten steeds meer systemisch geworden, met andere woorden: de activiteiten rondom duurzaamheid zijn steeds meer vastgelegd zijn in een strategisch plan of beleid. Dit wordt verklaard door meer aandacht voor het onderwerp en toenemend belang van de SDG's binnen de instellingen.

Duurzaamheid in het curriculum

Figuur 10 toont de behaalde punten bij de eerste en laatste deelname, evenals het verschil in punten tussen de laatste en eerste deelname per instelling voor het onderwerp "duurzaamheid in het curriculum". Zoals te zien in de figuur, heeft er voor de meerderheid van de instellingen (negen in totaal) een stijging in punten plaatsgevonden op het gebied van duurzaamheid in het curriculum tussen de eerste en laatste deelname. De grootste stijging bedraagt 50%, terwijl de kleinste stijging 7% is. Voor twee instellingen heeft er een daling plaatsgevonden van respectievelijk -17% en -7% in het laatste jaar dat ze hebben deelgenomen ten opzichte van het eerste jaar. Ook hier lijkt het erop dat er voor de kleinste stijging en kleinste daling sprake is van stagnatie. Daarnaast is de score voor drie instellingen gelijk gebleven.

Figuur 10 - Trends: duurzaamheid in het curriculum

Voor dit onderwerp is ook gekeken naar mogelijke verklaringen in de toelichtingen die instellingen hebben gegeven. Bij hogere stijgingen zien we meer herontwikkeling van curricula waarin duurzaamheid steeds meer integraal wordt opgenomen. Bij de instellingen met een hogere stijging is te lezen dat in steeds meer opleidingen duurzaamheid integraal is verwerkt. Het gaat hier niet alleen om opleidingen waarbij het logisch lijkt (groene opleidingen), maar ook bij andere opleidingen (zie ook sectie 4.1.2).

Bij de instellingen met kleine stijgingen (tot en met 10%) is niet altijd een verklaring te vinden in de toelichtingen. Wel is zichtbaar dat er kleine toevoegingen zijn gedaan, bijvoorbeeld door duurzaamheid een terugkerend onderwerp te maken binnen burgerschap.

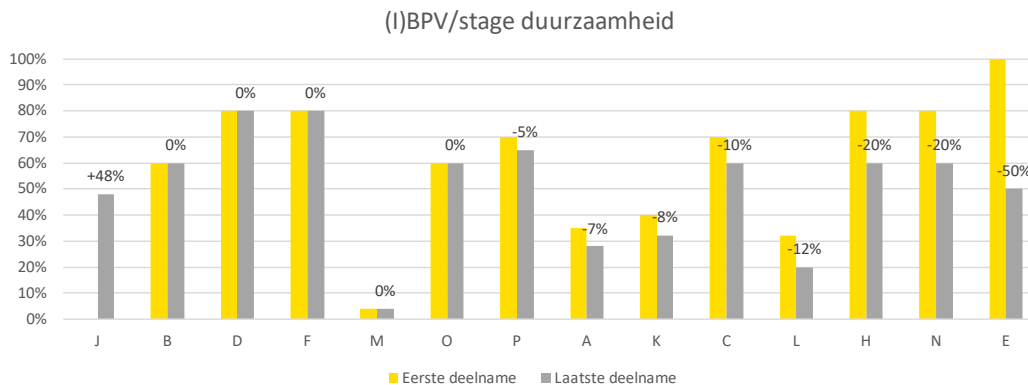
Bij instellingen met een daling in punten is geen duidelijke verklaring te lezen vanuit de toelichtingen. De toelichtingen lijken weinig verandert ten opzichte van wat deze instellingen tijdens hun eerste deelname hebben aangegeven. Instellingen die gelijk zijn gebleven scoorden over het algemeen al hoog (minimaal 80%), waardoor er over het algemeen minder verbetering te maken valt.

De activiteiten die genoemd zijn worden meer systemisch bij instellingen met (kleine) stijgingen. De SDG's worden bijvoorbeeld als basis meegenomen en duurzaamheid wordt steeds meer integraal en structureel in opleidingen meegenomen. Over het algemeen wordt duurzaamheid als steeds belangrijker beschouwd binnen deze instellingen.

Duurzaamheid in de stages

Figuur 11 toont de behaalde punten bij de eerste en laatste deelname, evenals het verschil in punten tussen de laatste en eerste deelname per instelling voor het onderwerp "duurzaamheid in de stages". In tegenstelling tot de eerste twee onderwerpen is er bij dit onderwerp een daling te zien bij de meerderheid van de instellingen (acht instellingen) in het laatste jaar van deelname in vergelijking met het eerste jaar. De grootste daling is 50%, terwijl de kleinste -5% is. Slechts één instelling vertoont een toename van 48%, waarbij deze instelling in het eerste jaar geen punten had behaald. Voor vijf instellingen is de score gelijk gebleven.

Figuur 11 - Trends: duurzaamheid in de stages

In de toelichtingen van instellingen is gezocht naar mogelijke verklaringen voor de waargenomen trends. Er is slechts één instelling met een aanzienlijke stijging in de score, wat te wijten is aan de verandering dat zij tijdens hun eerste deelname aan de SustainaBul MBO nog geen structurele integratie van duurzaamheid in stages en BPV had. Bij de laatste deelname had deze instelling meer duurzame opdrachten bij een aantal opleidingen in de stages. Deze verandering weerspiegelt een verschuiving naar een meer systematische aanpak, waarbij studenten actief worden ondersteund en gestimuleerd om duurzaamheid in hun stagepraktijk toe te passen.

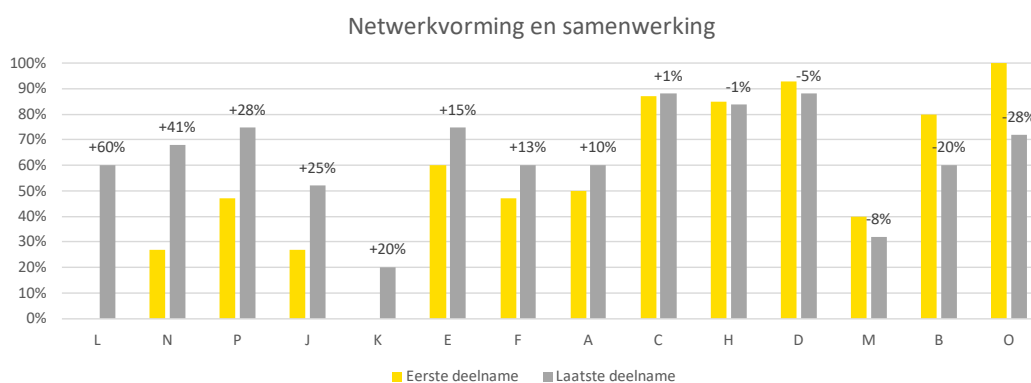
Voor de instellingen die zijn gedaald in hun puntenaantal zijn geen duidelijke verklaringen te vinden in de toelichtingen die de instellingen hebben gegeven. Wel is het opvallend dat de grootste daler bij eerste deelname meldde samen te werken met een organisatie voor maatschappelijke en duurzame opdrachten, maar dat deze samenwerking later niet meer werd genoemd.

Er zijn ook geen duidelijke verklaringen te vinden in de toelichtingen van de instellingen die gelijk zijn gebleven in hun puntenaantal. Een tweetal instellingen die gelijk zijn gebleven had al een vrij hoge score tijdens de eerste deelname (80%). Mogelijk maakt dit stijging moeilijker.

Netwerkvorming en samenwerking

Figuur 12 toont de behaalde punten bij de eerste en laatste deelname, evenals het verschil in punten tussen de laatste en eerste deelname per instelling voor het onderwerp "netwerkvorming en samenwerking". Zoals zichtbaar in de figuur, vertoont de meerderheid van de instellingen (negen instellingen) een stijging in score tussen de eerste en laatste deelname. De grootste stijging is 60%, terwijl de kleinste stijging 7% bedraagt. Voor vijf instellingen is er een daling waargenomen in het laatste jaar van deelname in vergelijking met het eerste jaar. De grootste daling is -28%, terwijl de kleinste -1% is. Ook hier lijkt er bij de kleinste stijgingen en dalingen sprake te zijn van stagnatie. Voor drie instellingen is de score gelijk gebleven.

Figuur 12 - Trends: netwerkvorming en samenwerking

Er is onderzocht of er verklaringen konden worden gevonden voor de stijgingen en dalingen in punten door de toelichtingen van de instellingen op het betreffende onderwerp te analyseren. Instellingen met stijgingen hebben activiteiten rondom dit onderwerp die steeds meer systemisch worden: er lijkt minder behoefte aan ad hoc samenwerkingen en er wordt ingezet op meer duurzame bredere samenwerkingen en netwerken en regelmatige bijeenkomsten. Hierbij wordt er vooral samengewerkt met verschillende externe partijen (bedrijven, overheden) en bij een enkele instelling worden ook studenten meer in de samenwerkingen betrokken.

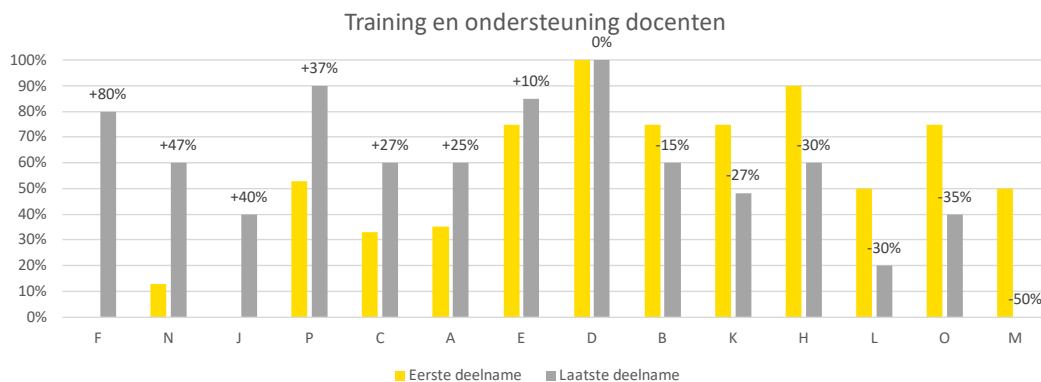
Voor instellingen met een daling of stagnatie zijn geen duidelijke verklaringen gevonden in de toelichtingen. De meest recente toelichtingen van de instellingen lijken grotendeels overeen te komen met de toelichtingen die zijn gegeven tijdens eerdere deelname.

Training en ondersteuning docenten

Figuur 13 toont de behaalde punten bij de eerste en laatste deelname, evenals het verschil in punten tussen de laatste en eerste deelname per instelling voor "training en ondersteuning van docenten". Zoals weergegeven in figuur 13, vertonen instellingen verschillen in trends. De helft van de instellingen (zeven in totaal) laat een stijging zien in de score in het laatste jaar van deelname in vergelijking met het eerste jaar. De grootste stijging bedraagt maar liefst 80%, terwijl de kleinste stijging 10% is. Aan de andere kant

vertoont zes instellingen een daling, variërend van de grootste daling van 50% tot de kleinste daling van 15%. Voor één instelling is de score gelijk gebleven.

Figuur 13 - Trends: training en ondersteuning docenten

Er is gezocht naar verklaringen voor de trends door gebruik te maken van de toelichtingen van de instellingen op het onderwerp. Bij scholen met stijgingen is er een toename in trainingen en ondersteuning voor docenten. Daarnaast is er een verschuiving te zien in focus van bepaalde opleidingen naar de gehele instelling. Hierdoor zijn trainingen en andere vormen van leren voor meer docenten in de instelling beschikbaar.

De activiteiten lijken bij stijgingen steeds meer systemisch te worden door onder andere uitbreiding van bestaande sessies, nieuwe vaste trainingen en de invloed van duurzaamheidsstrategie op het aanbod van trainingen. Bij de meeste instellingen is het niet duidelijk waarom dit gebeurt, behalve bij de instellingen waar de invloed van de duurzaamheidsstrategie aanwezig is.

De grootste stijging is te verklaren doordat deze instelling van geen aanbod is gegroeid naar veel aanbod op training en ondersteuning op het gebied van duurzaamheid. Duurzaamheid is bij deze instelling meer integraal in strategie opgenomen en werkt door naar het aanbod van trainingen en het trainen van docenten.

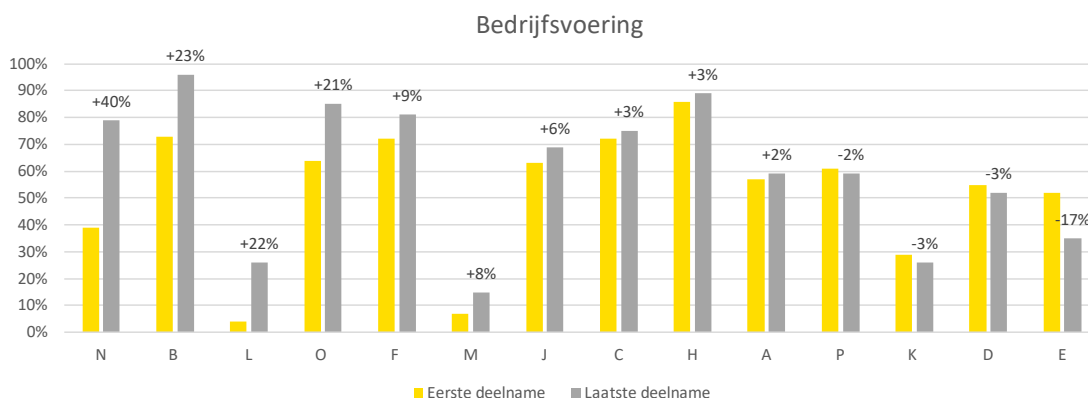
Er is niet voor elke instelling met een daling in score een verklaring te vinden in de toelichtingen. Wel valt op dat bij een aantal instellingen het aanbod aan trainingen, workshops en andere vormen van leren en ondersteuning minder is geworden. De activiteiten verschuiven bij dalingen naar meer projectmatig en incidenteel. Een instelling geeft een fusie als reden, waardoor beleid is veranderd. Een andere reden voor daling in score is dat een instelling nog niet verder is gekomen in het opzetten en verbreden van opleidingsmogelijkheden die eerder was aangekondigd.

Bedrijfsvoering

Figuur 14 toont de behaalde punten bij de eerste en laatste deelname, evenals het verschil in punten tussen de laatste en eerste deelname per instelling voor het onderwerp "bedrijfsvoering". Zoals weergegeven in figuur 14, heeft de meerderheid van de instellingen (tien in totaal) een stijging in de score gemaakt tussen de eerste en laatste deelname. De grootste stijging bedraagt 40%, terwijl de kleinste stijging 2% is. Voor vier instellingen is er echter een daling in score opgetreden in het laatste jaar van deelname in

vergelijking met het eerste jaar. De grootste daling is -17%, terwijl de kleinste -2% is. Het valt op dat er bij het onderwerp bedrijfsvoering een opmerkelijke hoeveelheid instellingen lijkt te zijn die neigt naar stabilisatie in vergelijking met andere onderwerpen. Van deze instellingen zijn er zes met een variatie van 8% tot -3%, waarbij de daling of groei niet groot is.

Figuur 14 - Trends: bedrijfsvoering

Voor het onderwerp bedrijfsvoering is er gezocht naar verklaringen in de toelichtingen van de instellingen. Bij de grootste stijgingen is duidelijk dat er steeds meer verduurzamingen rondom bedrijfsvoering zijn uitgevoerd. Er is meer aandacht voor verduurzaming in de huisvesting, zoals het verminderen van de CO2 uitstoot door meer zonnepanelen, kleinere panden voor minder energieverbruik en het rekening houden met verduurzamen tijdens verbouwen of verhuizingen. Daarnaast is er een toename op besparingsmaatregelen. Ook zien we dat afvalscheiding gestimuleerd wordt en is toegenomen. Verder is er een mobiliteitsbeleid om uitstoot te verminderen en wordt dit over de jaren uitgebreid. Waar geen mobiliteitsbeleid is, zijn er wel veel regelingen die alsnog toenemen, zoals fietsen stimuleren door onder andere een fietsplan. Daarbovenop is er een gezonde en duurzame keuken en wordt dit ook gestimuleerd onder medewerkers en studenten. Dit gebeurt steeds meer systemisch door het steeds meer vast te leggen in beleid en visie en het monitoren ervan aan de hand van dashboards. In het afvalbeleid, mobiliteitsbeleid en voedselbeleid worden veelal studenten en docenten betrokken door onder andere mee te denken en mee te helpen.

Daarentegen zijn er voor de instellingen met dalingen en instellingen die gelijk zijn gebleven in punten geen duidelijke aanwijzingen hoe dit kan worden verklaard. Opvallend is dat er bij de instelling met de grootste daling (-17%) met betrekking tot energieverbruik bij de eerste deelname veelal maatregelen benoemd waren en later vooral hoe de instelling deze maatregelen monitort.

4.2 Resultaten interviews

4.2.1 Wat voor activiteiten ondernemen mbo-instellingen op het gebied van duurzame ontwikkeling?

Prioriteiten

Respondenten geven aan dat de Sustainable Development Goals (SDGs) een belangrijke basis vormen voor de activiteiten die worden uitgevoerd binnen de instellingen. Waarbij de SDGs binnen instelling O de basis vormen voor gesprekken die worden gevoerd met docenten, onderzoekers en bestuurders over het onderwerp, heeft instelling F de strategie van de instelling herijkt op basis van de SDGs - waardoor duurzaamheid één van de speerpunten is.

Naast dat de SDGs als handvat functioneren, geeft instelling F aan dat wettelijke eisen ook van belang zijn in het vormgeven van activiteiten rondom duurzaamheid. Deze hebben prioriteit, en vormen de basis voor andere prioriteiten. De respondent schetst hier het volgende over: "die wettelijke verplichtingen daar moet je sowieso aan voldoen, maar dat is wel een vliegwiel waardoor je andere dingen ook gaat doen. Je kunt bijvoorbeeld wel een nieuwe stookinstallatie installeren, maar schieten we weinig mee op als we niet extra isoleren, en als we dan toch op dat dak aan het sleutelen zijn, dan zetten we ook maar gelijk zonnepanelen op" (instelling F).

Over het algemeen blijkt uit de gesprekken dat, ondanks de positieve trend in de algemene resultaten van de SustainaBul MBO, duurzame ontwikkeling niet in elke instelling wordt gezien als een onbetwiste noodzaak. Over het algemeen komt het beeld naar voren uit de interviews dat de activiteiten die worden uitgevoerd veelal voortkomen en/of gekozen worden op basis van individueel initiatief. Instellingen blijken erg afhankelijk van *early adopters*: "Het is heel erg afhankelijk van de 1-pitter, de enthousiaste docenten" (instelling O).

De respondent van instelling x geeft aan dat er veel vrijheid is binnen de instelling en binnen de teams om initiatief op te pakken. Gevolg hiervan is dat het thema bij het ene team meer leeft dan bij het andere team: "Ik heb bijvoorbeeld zelf nog toevallig vandaag gelezen dat we op onderwijs integraliteit op zo'n vijftien punten claimden. Dat is vaak op basis van ja, daar doet het team wat, daar daar. Daar kan je zo tien plekken zoeken, maar er zijn misschien ook wel zeventig plekken waar niks gebeurt" (instelling x).

Met betrekking tot de doelgroep van de activiteiten wordt er door een respondent aangegeven dat docenten vooral activiteiten organiseren gericht op studenten. Soms is er ook ruimte voor docent gerichte activiteiten, maar activiteiten gericht op bestuurders zijn er in mindere mate.

Samenwerking binnen instellingen

Zoals beschreven, blijkt dat individuele voortrekkers een essentiële rol spelen in het aanjagen van duurzame ontwikkeling binnen hun instellingen. Deze voortrekkers zijn doorgaans gedreven individuen (meestal docenten of medewerkers) en fungeren als drijvende krachten achter de duurzaamheidsagenda. Zij weten hun collega's, managers en studenten te inspireren en motiveren.

Hoe en met wie er wordt vormgegeven aan duurzame ontwikkeling binnen de instellingen – veelal op initiatief van de beschreven gedreven individu – lijkt op diverse manieren georganiseerd. Een voorbeeld wordt gegeven door instelling x, binnen deze instelling zijn er verschillende duurzaamheidsgroepjes, daar bovenop is nog een versnellersteam bestaande uit twee directeuren en de respondent (adviseur duurzaamheid) zelf.

Tijdens de interviews wordt er door meerdere respondenten gesproken over het betrekken van de docenten. Hierbij wordt de persoonsafhankelijkheid opnieuw benoemd: de samenwerking met docenten berust op een groep enthousiaste early adopters, niet alle docenten ervaren de ruimte om betrokken te zijn bij duurzaamheidsvraagstukken door bijvoorbeeld een hoge ervaren werkdruk. Een respondent geeft aan dat docenten soms ook lastiger te betrekken zijn, niet uit onwil, maar “omdat ze in bepaalde sectoren niet in de groene hoek zitten, niet in de techniek hoek en niet in de creatieve hoek” (instelling x).

Met betrekking tot het management en bestuur worden verschillende ervaringen gedeeld. Zo geeft instelling F aan dat de samenwerking met management en bestuur over het algemeen goed loopt, maar dat het lastig is om de vertaalslag te maken van ‘hoogover’ naar de praktijk. Zo kan een bestuurder iets “heel hard roepen [...] maar ja, als je naar de andere kant [kijkt] hoor je van oe, dat gaan we niet doen”.

In hoeverre het bestuur en management betrokken is bij het werken aan duurzame ontwikkeling lijkt te verschillen. Waarbij bovenstaande voorbeeld aangeeft dat het bestuur betrokken is, geeft een respondent van een andere instelling aan dat bestuurders een grote rol hebben in het transformeren bij het onderwijs maar “dat is nog niet een besef dat bij veel bestuurders is doorgedrongen” (instelling O).

Toepassing Whole School Approach

De Whole School Approach is weinig aan bod gekomen tijdens de interviews in verband met tijdtekort. Waar de benaderingswijze wel ter sprake kwam leek het alsof de respondenten bekend waren met de benaderingswijze maar er niet actief mee aan het werk waren.

5 Wat hebben mbo-instellingen nodig om aan duurzame ontwikkeling te werken?

De resultaten met betrekking tot de tweede onderzoeksvraag zijn verkregen door middel van interviews met respondenten van mbo-instellingen die deelnemen aan de SustainaBUL MBO. Deze resultaten worden in dit hoofdstuk beschreven.

Wat is er nodig volgens de respondenten?

Het bereiken van systemische verandering binnen een mbo-instelling vereist betrokkenheid op verschillende niveaus. Zoals ook bevonden in hoofdstuk 4 blijkt dat individuele voortrekkers een essentiële rol spelen in het aanjagen van duurzame ontwikkeling binnen hun instellingen. Deze voortrekkers zijn doorgaans gedreven individuen (meestal docenten of medewerkers) en fungeren als drijvende krachten achter de duurzaamheidsagenda. Zij weten hun collega's, managers en studenten te inspireren en motiveren.

Terwijl individuele voortrekkers meestal het voortouw nemen in het agenderen en implementeren van activiteiten rondom duurzame ontwikkeling, blijkt uit de interviews dat het bestuur en management onmisbaar is om het thema op institutioneel niveau te verankeren. De meeste respondenten geven aan dat zij verwachten ondersteund te worden door het leiderschap binnen hun mbo-instelling door middelen vrij te maken en een strategische agenda te bepalen. Het gaat vooral om het vrijmaken van financiële middelen, het creëren van tijd en ruimte voor initiatieven, en het stellen van duidelijke doelen en verwachtingen. Een respondent aan geeft aan dat het belang is dat deze individuele voorlopers structureel de tijd en ruimte krijgen om activiteiten op te pakken. Hierbij helpt het ook als deze tijd en ruimte, met andere woorden rol, wordt vastgelegd. Een respondent vertelt dat het thema duurzaamheid bij hen vaker wordt geagendeerd tijdens teamvergadering nadat de duurzaamheidstrekker officieel de rol 'change agent' kreeg.

Een respondent geeft aan dat er op zijn/haar instelling allerlei individuele initiatieven ontstaan in de afgelopen jaren en dat het noodzakelijk is om deze initiatieven aan elkaar te verbinden voor structurelere implementatie. Het centraal coördineren of bevorderen van deze verbinding zou hierbij nuttig zijn. "Initiatieven voor duurzaamheid werken bij ons nog erg bottom-up, het initiatief ligt bij individuele medewerkers. Het expliciet opnemen van duurzaamheid in een strategie vanuit de organisatie zou kunnen helpen om duurzaamheid ook een plek te geven bij het leiderschap". Dit samenspel van bottom-up en top-down benaderingen kan leiden tot betere integratie van duurzame ontwikkeling op alle niveaus en kan ervoor zorgen dat duurzaamheid in de toekomst minder afhankelijk is van individuen maar een integraal onderdeel is van de missie en cultuur van een mbo-instelling.

Succesfactoren en knelpunten

Naast het belangrijke samenspel van bottom-up en top-down benaderingen, zijn er meerdere succesfactoren en knelpunten besproken tijdens de interviews. Het is van belang de succesfactoren in te zetten waar mogelijk om duurzame ontwikkeling in het mbo verder te brengen.

Binnen de instelling

Niet verrassend naar aanleiding van de al besproken onderwerpen, is het een succesfactor om een duurzaamheidscoördinator aan te stellen. Instelling F geeft aan dat het een enorm verschil voor de organisatie heeft gemaakt door een programmaleider aan te stellen. Naast het aanstellen van een aanjager, is het van belang dat deze aanjager gefaciliteerd wordt met tijd en geld. Zo geeft instelling B aan dat het enorme slagkracht geeft aan een duurzaamheidsaanjager om geld ter beschikking te hebben. De respondent van instelling K beschrijft dat er frictie is tussen het op vrijwillige basis willen doen en het er daadwerkelijk tijd voor hebben. De respondent van deze instelling heeft zelf geen uren meer hiervoor beschikbaar, en dit wordt ervaren als een probleem.

Een andere potentiële succesfactor die wordt genoemd is het karakter van de instelling op opleidingen, zo beschrijft instelling H dat zij het als helpend ervaren dat zij een beroepscollege zijn met een focus op groene opleidingen: de inhoud van de opleidingen leent zich ertoe om bezig te zijn met het thema.

Ook het proces van fuseren kan volgens deze respondent een versnellend effect hebben op het werken aan duurzame ontwikkeling binnen een instelling. Op het moment dat instellingen gaan fuseren, wordt er nagedacht over de nieuwe organisatie en de nieuwe visie die hierbij gaat horen. Dat heeft bij instelling H zeker geholpen om meer te focussen op het thema.

Instelling F noemt de SustainaBul MBO ook als een succesfactor: de uitslagen van de SustainaBul MBO creëren bewustzijn, in het geval van deze instelling op het niveau van het bestuur: na de eerste uitslagen bekend werden, heeft het bestuur daar een duurzaamheidsaanjager aangesteld om actief bezig te gaan met het onderwerp.

Buiten de instelling

Als we het hebben over de omgeving van mbo-instellingen, is ook de bpv een belangrijk onderwerp. De mate waarin stagebedrijven bezig zijn met duurzaamheid zowel een succesfactor als een knelpunt zijn in het werken aan duurzame ontwikkeling. De mogelijkheden voor mbo-studenten om duurzame stages te volgen en stage-opdrachten uit te voeren die gericht zijn op duurzaamheid, worden sterk beïnvloed door de economische en maatschappelijke context en het bedrijfsleven waarmee een mbo-instelling samenwerkt.

De beschikbaarheid van duurzame stageplaatsen en de bereidheid van bedrijven om duurzaamheidsgerichte taken aan te bieden, variëren van regio tot regio en van sector tot sector. In gebieden en sectoren waar duurzaamheid een integraal onderdeel is geworden van de bedrijfscultuur, hebben studenten meer mogelijkheden om praktijkervaring op te doen op dit gebied. Echter wordt het ook duidelijk uit de interviews dat het belang van aandacht voor duurzame ontwikkeling in het mbo ook zorgt voor verandering in bedrijven.

Een knelpunt wordt genoemd door instelling J, waarbij de respondent aangeeft dat de onderwijsontwikkeling ook erg afhankelijk is van externe factoren en partijen, vooral overheden. Een veelbelovend initiatief hieraan gerelateerd wordt toegelicht door instelling B, die samen met de Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB)

mogelijkheden bespreekt om een certificaat te ontwikkelen voor duurzame stagebedrijven. Zo'n certificaat kan ervoor zorgen dat studenten in heel Nederland beter geïnformeerd een keuze kunnen maken voor hun stageplek.

Naast de samenwerking met bedrijven via bijvoorbeeld de bpv, wordt ook de samenwerking met overheden besproken tijdens de interviews. Instelling P benoemt dat een succesfactor, of versneller, wet- en regelgeving vanuit gemeenten (of overheden) is: wanneer er kaders worden opgesteld, en middelen beschikbaar worden gesteld om duurzame initiatieven te ondersteunen. Wanneer een gemeente bepaalde kaders of richtlijnen aanbiedt, hebben instellingen in die gemeente zich daartoe te verhouden: "het is niet langer een nice-to-have, maar verandert in een need-to-have".

Daarnaast blijkt dat instellingen die aanspraak kunnen maken op subsidies en financieringsbronnen vaak meer mogelijkheden hebben om duurzame ontwikkelingsprojecten in hun school te implementeren en onderhouden. Dit is bijvoorbeeld bij instelling B het geval, waar duurzaamheidsinitiatieven bestendig konden worden via externe financieringsbronnen.

6 Hoe helpt de SustainaBul MBO bij het werken aan duurzame ontwikkeling?

De resultaten met betrekking tot de derde onderzoeksvraag zijn ook verkregen door middel van interviews met respondenten van mbo-instellingen die deelnemen aan de SustainaBUL MBO. Deze resultaten worden in dit hoofdstuk beschreven.

Impact benchmark SustainaBul MBO binnen instelling

Tijdens de interviews benadrukken de respondenten de cruciale rol van de SustainaBul MBO benchmark bij het bevorderen van duurzame ontwikkeling in het mbo. Bovendien wordt erkend dat het potentieel heeft om in de toekomst verder te groeien als een waardevolle bron van ondersteuning in deze context.

De SustainaBulMBO wordt door meerdere respondenten beschouwd als een mooie manier om op te halen welke initiatieven er zijn ontstaan. Zo kunnen successen gevierd worden en kunnen voorbeelden gedeeld worden op nationaal en internationaal niveau. Een kanttekening die meermaals werd geplaatst door de respondenten is dat deelnemende instellingen duurzaamheidsplannen vaak mooier presenteren dan de realiteit. Er zou gedaan worden aan *cherry picking*, maar dit wordt niet als problematisch ervaren door de respondenten.

De uitslagen van het instrument hebben ook effect op bestuursniveau: de uitslagen laten zien hoe de instelling presteert ten opzichte van andere instellingen. Instelling H geeft aan dat het bestuur van de instelling het interessant vindt om te zien zij benchmarken ten opzichte van andere instellingen op dit thema, omdat de instelling zich ook nadrukkelijk op het thema wil profileren. Ook instelling F gaf zoals al beschreven aan hoe de SustainaBul MBO het bestuur kan motiveren maatregelen te nemen (zoals het aanstellen van een duurzaamheidsadviseur). Ook instelling L geeft aan hoe de uitslagen van het instrumenten kunnen helpen in het aanspreken van het College van Bestuur over hoe het gaat.

Naast de impact die het instrument heeft op bestuursniveau, is het instrument sterk ontwikkelingsgericht en maakt zichtbaar aan welke knoppen je kan draaien om vooruitgang te boeken (instelling H).

Methodiek benchmark

De benchmark van SustainaBul MBO introduceert een competitief element door middel van een jaarlijkse ranglijst van de deelnemende mbo-instellingen op het gebied van duurzame ontwikkeling. Over het algemeen wordt dit competitieve aspect positief ontvangen, maar het kan zowel positieve als negatieve effecten hebben. Kleine instellingen voelen minder druk om te verbeteren als ze hoog scoren op de ranglijst. Zoals iemand opmerkte: "Als kleine vakinstelling hebben we een respectabele positie op de ranglijst. Dit kan de perceptie creëren dat we al goed presteren ten opzichte van grote instellingen."

Tegelijkertijd fungeert de ranglijst als een stimulans voor instellingen die zich onderaan de lijst bevinden om verbeteringen door te voeren. Het competitieve element heeft met

name invloed op de bereidheid van leidinggevenden om middelen toe te wijzen voor duurzame ontwikkeling – zoals ook beschreven in de vorige sectie.

De methodiek van de SustainaBul MBO wordt door instellingen ook gebruikt op andere manieren, zo geeft instelling H aan dat zij de vragenlijst ook gebruiken als basis voor interne audits.

Netwerkfunctie

Het faciliteren van netwerken, het bevorderen van verbindingen en het stimuleren van samenwerking tussen diverse mbo-instellingen worden door de respondenten als de meest essentiële functie van SustainaBul MBO beschouwd. Het gemeenschappelijke hogere doel van duurzame ontwikkeling motiveert instellingen om gezamenlijk te opereren en ervaringen uit te wisselen. Zoals opgemerkt door een respondent: "Instellingen zijn bereid beleid en ideeën met elkaar te delen en een overkoepelend gevoel van gemeenschap te creëren. We streven allemaal naar hetzelfde hogere doel, en binnen dit netwerk hebben we de gelegenheid om ervaringen te delen en elkaar vragen te stellen." Een concreet voorbeeld is dat een instelling de beleidsplannen van een andere instelling gebruikte als richtlijn bij het ontwikkelen van hun eigen visie.

Aanjager voor monitoring en evaluatie naar (inter)nationale richtlijnen

Tenslotte beschouwen mbo-instellingen SustainaBul MBO als een voortrekker in het assisteren van scholen bij het rapporteren over hun duurzaamheidsinspanningen op nationaal en internationaal niveau. Naast nationale maatstaven zijn er ook Europese richtlijnen, zoals die van de Europese Commissie, die de impact van onderwijsinstellingen op het milieu en de samenleving meten. Hierdoor kan SustainaBul MBO bijdragen aan het vergroten van de internationale zichtbaarheid en vergelijkbaarheid van duurzaamheid in het mbo.

7 Conclusie

Dit onderzoek heeft gekeken naar de stand van zaken rondom duurzaamheid in het mbo, op basis van data beschikbaar over de instellingen die sinds 2019 (meerdere keren) deel hebben genomen aan de benchmark van de SustainaBul MBO, en middels interviews met deelnemers aan de SustainaBul MBO (zowel de benchmark als het netwerk, zoals toegelicht in de inleiding).

De mbo-instellingen die deelnemen aan de SustainaBul MBO (netwerk en benchmark) kunnen als koplopers worden gezien doordat zij laten zien bezig te willen zijn met onderwerp en ook bereid zijn zichzelf hierop te laten beoordelen door andere mbo-instellingen. De 16 mbo-instellingen die zijn geanalyseerd voor dit onderzoek behalen gemiddeld 62% van het totaal aantal haalbare punten van de SustainaBul MBO benchmark, wat wijst op een matige tot redelijke prestatie op het gebied van duurzaamheid.

7.1 Wat voor activiteiten ondernemen mbo-instellingen op het gebied van duurzame ontwikkeling?

Dit onderzoek laat zien dat mbo-instellingen vooral activiteiten ondernemen op de volgende twee onderwerpen van de SustainaBul MBO: 'visie op onderwijs' en 'duurzaamheid in het curriculum'. Gemiddeld gezien worden er in mindere mate activiteiten ondernomen op 'duurzaamheid in de stages', 'training en ondersteuning van docenten', 'netwerkvorming en samenwerking' en 'bedrijfsvoering', waarbij de resultaten van de SustainaBul MBO laten zien dat er gemiddeld gezien het minst wordt gedaan op 'duurzaamheid in de stages'.

Activiteiten die mbo-instellingen ondernemen blijken veelal gebaseerd op de Sustainable Development Goals. Deze doelen vormen een basis en worden gebruikt als leidraad voor gesprekken en voor strategische herijking binnen instellingen. Ook wettelijke eisen zijn van invloed op de vormgeving van duurzaamheidsactiviteiten, en kunnen dienen als katalysator voor bredere duurzaamheidsinitiatieven.

Een belangrijke bevinding van dit onderzoek is dat de meeste activiteiten die worden ondernomen door mbo-instellingen *bottom-up* vorm krijgen. De instellingen die deelnemen aan de SustainaBul MBO lijken allen te werken met een duurzaamheidscoördinator die het werken aan duurzame ontwikkeling binnen de instelling stimuleert en aanjaagt. Dit illustreert dat de mate waarin het thema leeft binnen een instelling nog vaak afhankelijk is van een enthousiaste *early adopter*.

Visie op onderwijs

Met betrekking tot het eerste onderwerp van de SustainaBul MBO benchmark, visie op onderwijs, kan worden geconcludeerd dat instellingen die hier mee bezig zijn een duidelijke visie, missie en doelstellingen rondom duurzaamheid hebben opgesteld. De SDGs zijn hier vaak bij geïntegreerd en ook de aanwezigheid van een practoraat rondom duurzaamheid komt voor bij deze instellingen.

Duurzaamheid in het curriculum

Met betrekking tot het tweede onderwerp van de SustainaBul MBO benchmark, duurzaamheid in het curriculum, kan worden geconcludeerd dat instellingen die zich hier mee bezig houden focussen op het integreren van duurzaamheid in de opleidingen – niet alleen in ‘groene’ opleidingen maar ook daarbuiten. Ook worden keuzedelen aangeboden en wordt het thema verwerkt in burgerschapsonderwijs.

Duurzaamheid in de stages

Met betrekking tot het derde onderwerp van de SustainaBul MBO benchmark, duurzaamheid in de stages, kan worden geconcludeerd dat instellingen die hier actief mee bezig zijn studenten aanmoedigen en faciliteren om een duurzame stageplaats te vinden. Ook integreren instellingen duurzaamheid in de (examinering van) stage-opdrachten.

Netwerkvorming en samenwerking

Met betrekking tot het vierde onderwerp van de SustainaBul MBO benchmark, netwerkvorming en samenwerking, kan worden geconcludeerd dat de instellingen die hier actief mee bezig zijn actief samenwerken met bedrijfsleven, onderwijs, onderzoek en overheden. Binnen deze instellingen worden docenten actief gestimuleerd om actief met bedrijfsleven het onderwijs vorm te geven.

Training en ondersteuning docenten

Met betrekking tot het vijfde onderwerp van de SustainaBul MBO, training en ondersteunen docenten, kan worden geconcludeerd dat instellingen die hier actief mee bezig zijn zorgen voor een doorlopend aanbod van workshops, trainingen, online modules en studiedagen.

Bedrijfsvoering

Met betrekking tot het laatste onderwerp van de SustainaBul MBO, bedrijfsvoering, is gevonden dat instellingen die hier actief mee bezig zijn concrete bedrijfsvoering rondom duurzaamheid hebben in de vorm van beleid voor bijvoorbeeld minder uitstoot in huisvesting, energieverbruik, waterverbruik, afval, mobiliteit, voedsel, biodiversiteit en inkoop.

Uit dit onderzoek blijkt dat er significante samenhang is tussen bijna alle onderwerpen van de SustainaBul MBO. Deze samenhang suggereert dat instellingen die actief bezig zijn – en hoog scoren – op een onderwerp ook geneigd zijn om actief bezig te zijn – en goed te scoren – op andere onderwerpen. Dit duidt op een holistische benadering van duurzaamheid.

7.2 Zijn er trends te identificeren in deze activiteiten?

Over het algemeen is er een positieve trend zichtbaar in de behaalde punten tussen de eerste en laatste deelname van alle instellingen die meermaals deel hebben genomen aan de SustainaBul MBO benchmark. Dit laat zien dat er meer gebeurt op het gebied van duurzaamheid binnen deze mbo-instellingen.

Hierbij valt op dat mbo-instellingen die stijgen in hun puntenaantal het onderwerp duurzaamheid steeds meer systematisch lijken te benaderen, met aandacht voor strategisch beleid, samenwerkingen, trainingen, en bedrijfsvoering.

In sectie 7.1 werd over het algemeen geconcludeerd dat activiteiten nog vaak *bottom-up* vormkrijgen. De trends laten zien dat de vooruitgang die sommige mbo-instellingen boeken in de loop der jaren, gebaseerd is op een meer systemische verankering van hun activiteiten binnen de instelling.

7.3 Wat hebben mbo-instellingen nodig om aan duurzame ontwikkeling te werken?

Uit dit onderzoek blijkt dat het realiseren van systemische veranderingen op het gebied van duurzame ontwikkeling binnen mbo-instellingen een multidimensionale benadering vereist. Individuele voortrekkers, vaak docenten of medewerkers, spelen een cruciale rol als drijvende krachten achter duurzaamheidsinitiatieven. Deze individuen hebben de capaciteit om hun collega's, managers en studenten te inspireren en te motiveren.

Belangrijk is echter dat leiderschap op bestuurs- en managementniveau eveneens onmisbaar is om duurzaamheid op institutioneel niveau te verankeren. De respondenten benadrukken de noodzaak van ondersteuning vanuit het leiderschap, zowel financieel als strategisch. Het vrijmaken van middelen, het creëren van tijd en ruimte voor initiatieven, en het stellen van duidelijke doelen en verwachtingen worden als essentieel beschouwd.

De resultaten geven aan dat het samenspel van *bottom-up* en *top-down* benaderingen leidt tot een betere integratie van duurzame ontwikkeling op alle niveaus binnen een mbo-instelling. Door individuele initiatieven te verbinden en een centrale coördinatie te bevorderen, kan duurzaamheid minder afhankelijk worden van individuen en een integraal onderdeel worden van de missie en cultuur van de instelling.

7.4 Hoe helpt de SustainaBul MBO bij het werken aan duurzame ontwikkeling?

De SustainaBul MBO is van essentieel belang voor duurzame ontwikkeling binnen mbo-instellingen. Het instrument biedt inzicht, stimuleert verbeteringen en fungeert als een krachtig middel om duurzaamheidsinitiatieven in kaart te brengen. Het competitieve element motiveert bestuur en management, terwijl het netwerk cruciale mogelijkheden biedt voor uitwisseling en leren tussen instellingen. De SustainaBul MBO draagt zo bij aan het bevorderen van duurzaamheid op verschillende niveaus binnen de instellingen.

7.5 Reflectie

Het is van belang om de conclusies van dit onderzoek te duiden in de bredere context van de groeiende aandacht voor duurzaamheid, zowel nationaal en internationaal. In Nederland wordt dit benadrukt door de recente publicatie van de Uitvoeringsagenda

Klimaat & Energie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Dit benadrukt niet alleen het belang van duurzaamheid in het onderwijs maar wijst ook op de dringende noodzaak om studenten voor te bereiden op een onzekere toekomst, waarin groene transities centraal staan.

De bevindingen van dit onderzoek benadrukken dat hoewel er een stijging is in duurzaamheidsactiviteiten bij instellingen die deelnemen aan de SustainaBul MBO, duurzame ontwikkeling nog niet volledig geïntegreerd is binnen MBO-instellingen. Het onderstreept het belang van instrumenten zoals de SustainaBul MBO als stimulans om duurzaamheidsinspanningen te bevorderen en te versterken.

8 Aanbevelingen

8.1.1 Landelijke en regionale overheden

- Ondersteun actief mbo-instellingen door financiële en strategische steun te verlenen voor duurzaamheidsinitiatieven.
- Creëer beleidskaders die duurzame ontwikkeling binnen het mbo bevorderen.

8.1.2 Mbo-instellingen

Bestuur en management

- Ontwikkel en draag een krachtige visie op duurzaamheid uit; een verankerde visie versnelt duurzaamheid op diverse onderwerpen en op verschillende lagen binnen de instelling.
- Besteed tijd aan het concretiseren van de visie naar de praktijk.
- Erken de cruciale rol van bestuur en management bij het transformeren van het onderwijs.
- Overweeg de oprichting van een practoraat over duurzaamheid.
- Overweeg het aanstellen van een duurzaamheidscoördinator.
- Waardeer degenen binnen de mbo-instelling die een voortrekkersrol spelen in duurzaamheid; erken en beloon docenten, medewerkers, en studenten die actief bijdragen aan duurzame initiatieven.
- Zorg ervoor dat essentiële middelen zoals tijd, geld, en ondersteuning beschikbaar zijn voor docenten en medewerkers met duurzame ideeën en initiatieven.
- Professionaliseer medewerkers op het gebied van duurzaamheid en vergroot het bewustzijn binnen de instelling.
- Neem deel aan de SustainaBul MBO en benut de resultaten van de vragenlijst en het netwerk voor verdere ontwikkeling op het gebied van duurzame ontwikkeling.

Docenten en medewerkers

- Betrek studenten actief bij het ontwikkelen van duurzame initiatieven en beleid, aangezien zij vaak nieuwe perspectieven inbrengen.
- Organiseer activiteiten voor docenten, bestuur, management, en andere medewerkers om duurzaamheid binnen verschillende lagen van de instelling te bevorderen.
- Gebruik de SustainaBul MBO-resultaten om de aandacht voor duurzaamheid binnen de mbo-instellingen te vergroten.
- Vier successen en deel goede voorbeelden om anderen te motiveren.
- Integreer duurzaamheidsthema's in (examen)opdrachten van de stages van studenten.

8.1.3 Mbo-sector

MBO Raad

- Pleit op nationaal niveau voor duurzaamheidsinitiatieven en moedig de overheid aan om beleid te ontwikkelen en financiële middelen beschikbaar te stellen voor duurzame ontwikkeling in het mbo.

- Stimuleer de samenwerking en kennisdeling tussen mbo-instellingen, het bedrijfsleven, lokale overheden en maatschappelijke organisaties op het gebied van duurzame ontwikkeling.
- Ondersteun mbo-instellingen bij het vertalen van kwalificatiedossiers naar concrete onderwijsinhoud die aansluit bij de huidige ontwikkelingen rondom duurzaamheid.

SBB

- Overweeg de implementatie van duurzaamheids certificering voor stages, om ervoor te zorgen dat studenten tijdens hun stageperiodes worden blootgesteld aan duurzame praktijken en waarden.

8.1.4 Leren voor Morgen

- Blijf vooral doorgaan met de SustainaBul MBO: de aanjagende functie van de SustainaBul MBO is van cruciale waarde, omdat het de thematiek agendeert binnen de mbo-instellingen.

Bijlage 1 – Vragen data-analyse

1. De stand van zaken
 - a. Waar staan de instellingen die de SustainaBul MBO invullen in 2022 op het gebied van onderstaande onderwerpen m.b.t. punten en kwaliteit (inhoud):
 - i. Visie op onderwijs
 - ii. Duurzaamheid integraal in het curriculum en in de stages
 - iii. Netwerkvorming en samenwerking
 - iv. Training en ondersteuning docenten
 - v. Bedrijfsvoering
 - b. Wat valt hierin op?
 - c. Hoe is systemische duurzame ontwikkeling verankerd?
 - d. Is er in de inhoud van de vragen iets te zeggen over op welke laag van de instelling de verankering plaatsvindt en of er bottom-up of top-down wordt gewerkt?
 - e. Is er een verschil te zien tussen verschillende typen instellingen?
2. Zijn hoge punten op bepaalde (bovengenoemde) onderwerpen ondersteunend voor hoge punten op andere vragen?
 - a. Zo ja, waar is de samenhang het meest zichtbaar?
 - i. Verankering op systeemniveau? In bepaalde lagen van de organisatie?
 - ii. Is hier kwalitatief iets over te zeggen?
3. Is er over de jaren heen een trend waarneembaar in de kwaliteit van de verankering op het gebied van duurzame ontwikkeling?
 - a. Hoe veranderen de punten in de vragen die onder vraag 1 genoemd worden?
 - b. Is er een inhoudelijke verandering te zien in de antwoorden op bovengenoemde vragen?
 - i. Worden de activiteiten die genoemd worden meer systemisch, minder ad-hoc? Of juist niet?
 - ii. Is er duiding te geven waar dat aan ligt?
 - iii. Is er iets te zeggen over de laag van de onderwijsinstelling waar dit gebeurt?
 - c. Als onderwijsinstellingen nieuw zijn binnengekomen en direct hoge punten halen, of als ze juist stagneren, is er dan duiding te geven aan waar dat aan ligt?

Bijlage 2 – Correlatieanalyse

	Visie in het onderwijs	Duurzaamheid in het curriculum	Duurzaamheid in stages	Netwerkvorming en samenwerking	Training en ondersteuning docenten	Bedrijfsvoering
Visie in het onderwijs	-					
Duurzaamheid in het curriculum	0.36*	-				
Duurzaamheid in stages	0.4**	0.57***	-			
Netwerkvorming en samenwerking	0.25	0.57***	0.55***	-		
Training en ondersteuning docenten	0.09	0.47**	0.5***	0.49***	-	
Bedrijfsvoering	0.55***	0.61***	0.55***	0.56***	0.31*	-

* P < 0.05 ** P < 0.01 *** P < 0.001.

Bijlage 3 – Interviewleidraad

Onderzoeksvraag 1: wat voor activiteiten ondernemen mbo-instellingen op het gebied van duurzame ontwikkeling?

1. Op basis waarvan prioriteren jullie (investering in) bepaalde activiteiten?
 - a. Voor welke doelgroepen binnen de organisatie? (bijv. docenten, studenten, opleidingsdirecteuren, managers, bestuurders?)
2. In hoeverre lukt het jullie om alle lagen/doelgroepen in de organisatie (docenten, studenten, opleidingsdirecteuren, managers, bestuurders) mee te krijgen in de transitie naar duurzame ontwikkeling?
 - a. Zo nee, voor welke lagen/doelgroepen gaat dat goed en voor welke lagen/doelgroepen is dat lastiger?
 - b. Waarom?
 - c. Zijn er verschillende subgroepen aan te duiden binnen deze doelgroepen (early adopters etc.)?
 - d. Zie je hierin een trendverschuiving over de jaren heen?
3. In hoeverre lukt het jullie om de Whole School Approach toe te passen bij het werken aan duurzame ontwikkeling binnen jullie instelling?
 - a. Lukt het jullie om activiteiten te initiëren voor elk domein van de WSA en ze met elkaar te integreren?
 - i. Zo nee, voor welke domeinen gaat dat goed en voor welke domeinen is dat lastiger?
 1. Waarom?

Onderzoeksvraag 2: wat hebben mbo-instellingen nodig om aan duurzame ontwikkeling te werken?

1. Wat hebben de verschillende lagen/doelgroepen binnen de organisatie (docenten, studenten, opleidingsdirecteuren, managers, bestuurders) nodig om verdere stappen te kunnen zetten in de transitie naar duurzame ontwikkeling, denk je? [doorvragen op: verschillende sub-groepen binnen deze doelgroepen – early adopters etc.?]
 - a. Wat heb jij nodig van het management om je rol zo goed mogelijk te vervullen?
2. Wat is de grootste succesfactor bij het werken aan duurzame ontwikkeling binnen jullie instelling?
3. En wat is het grootste knelpunt bij het werken aan duurzame ontwikkeling in jullie instelling?

Onderzoeksvraag 3: Hoe helpt de SustainaBul MBO bij het werken aan duurzame ontwikkeling?

1. Hoe helpt de SustainaBul MBO jou in jouw rol als [functienaam], en hoe helpt het ook andere medewerkers en bestuurders?
 - a. Hoe vertalen jullie de uitslagen van de SustainaBul MBO naar concrete activiteiten binnen verschillende lagen van de instelling?
2. Hoe draagt de methodiek (peer review en ranking) bij aan het werken aan duurzaamheid?

-
- a. In hoeverre draagt dit bij aan jouw professionalisering/kennisontwikkeling?
 - b. Is er sprake van een element van competitie en wordt dat als positief of negatief ervaren?
 3. Ervaren jullie netwerkfunctie van de SustainaBul MBO als nuttig?
 - a. Waarom wel of niet?

Bijlage 4 – Beleidsdocumenten duurzaamheid in het mbo

Nationaal Programma Circulaire Economie

In het Nationaal Programma Circulaire Economie staat beschreven dat de transitie naar een circulaire economie niet alleen een technologische verandering is, maar ook een maatschappelijke verandering die vraagt om ander gedrag, kennis en vaardigheden. Hierbij beschrijft het programma dat onderwijs een belangrijke rol speelt in het vergroten van de benodigde waarden, attitudes, kennis en vaardigheden.

In het programma wordt beschreven dat er een 'draagvlakonderzoek Duurzame school is uitgevoerd, o.a. in het mbo. De uitkomsten laten zien dat er behoefte is aan ondersteuning om het thema duurzaamheid een passende plek binnen het onderwijs te geven. Het kabinet wil de behoefte faciliteren door aan te sluiten bij de bestaande structuren in het onderwijs zoals de kwalificatiedossiers in het mbo. Met betrekking tot het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) wordt aangegeven dat circulaire economie al een thema is dat mee wordt genomen bij de ontwikkeling en het onderhoud van kwalificaties.

Het programma beschrijft hoe er ook behoefte is aan een eenduidige, overkoepelende strategie vanuit de overheid, en aan een ondersteuningsstructuur op maat (per onderwijssector, per regio).

Ook licht het programma toe dat er in 2021 een interdepartementale werkgroep Duurzame School, is opgericht, bestaande uit het Ministerie van het Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit (LNV), Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW), Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), Buitenlandse Zaken (BZK) en Economische Zaken (EZK). Binnen deze werkgroep wordt samenwerking gezocht op de snijvlakken van duurzaamheid en circulaire economie, jongeren en onderwijs. Daar waar genoemde ministeries voor het bereiken van hun beleidsdoelen een rol zien weggelegd voor het onderwijs, stemmen zij hun plannen zo veel mogelijk onderling af.

Werkagenda mbo

In de huidige werkagenda van het mbo *Samen Werken aan Talent* (2023-2027) wordt geagendeerd dat het mbo van cruciale waarde is voor grote maatschappelijke uitdagingen, waaronder de klimaat- en energietransitie¹³. In doelstelling 2.3 van de werkagenda wordt beschreven dat de mbo-sector beoogd bij te dragen aan het bij- en omscholen van werkenden en werkzoekenden met specifieke aandacht voor maatschappelijke opgaven (zoals klimaat en energie).

Uitvoeringsagenda Klimaat & Energie

De informatie beschreven in het Nationaal Programma Circulaire Economie komt voor een groot deel terug in de Uitvoeringsagenda Klimaat & Energie zoals gepubliceerd door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in oktober 2023.¹⁴ In de agenda wordt aangegeven dat het kabinet het belang van duurzaamheid in het onderwijs benadrukt en

¹³ <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-207c34db2672536cd275fb41e0ae09978892d1/pdf>

¹⁴ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/10/13/uitvoeringsagenda-klimaat-energie>

dat het kabinet daarom ook wil dat de kennis en vaardigheden voor duurzaamheid in het onderwijs brede zin worden vergroot. Hierin wordt bevestigd dat de SBB (de kwalificatiebeheerder van het mbo in Nederland) rekening houdt met de thema's in het onderhoud en ontwikkelen van kwalificaties en keuzedelen. Ook wordt er in deze agenda bevestigd dat er wordt gewerkt aan een ondersteuningsstructuur op maat. De uitvoeringsagenda werkt ook op basis van de Sustainable Development Goals, en benoemd per onderdeel aan welke SDGs de activiteiten bijdragen.